

BAJAI HONPOLGÁR

Baja és környéke honismereti és kulturális folyóirata

2022. május • XXXIII. évfolyam 5. (378.) szám

Ára: 330 Ft

- **Kétszer is felállítva – Déri Frigyes mellszobrának története**
- **Egy halhatatlan bácskai származású vízépítő mérnök – Beszédes József pályája**
- **Adalékok a bajai csillagvizsgáló történetéhez**
- **Búcsú fájdalomosan korán – megemlékezés Gubkó Adrienne zenepedagógusról**
- **Tiltott „bacchanáliából” a kulturális világörökség része – a mohácsi busójárás tegnap és ma**

Fotó: Molnár Attila

Tartalom

- Déri Frigyes mellszobra a Déri-kertben (*Kordé Nóra tanulmánya*)..... 3
- Aeneas Hajós Club – Hat gimnazista története (*Hajnóczy Gyula önéletrajzának 3. része*)..... 5
- A gimnáziumi csónakház építése (*Sarlós István forrásközlése*)..... 8
- Beszédes József nyomában (*Nebojszki László életút-ismertetése*)..... 9
- A Bajai Csillagvizsgáló történetéhez (*Gergely Józsefné visszatekintése, közléseszi: Marosvásárhelyinél Gergely Anna*)..... 11
- Gubkó Adrienne (1973–2022) emlékére (*Pethő Attila nekrológ-összeállítása*)..... 13
- Előkészületek a Baja-Bátaszék műút építéséhez (*Sarlós István forrásközlése*)..... 14
- Kati néni virágai (*Lex Orsolya írása*)..... 15
- Baja és Bajaszentistván közbiztonsági „felosztása” (*Sarlós István forrásközlése*)..... 17
- A növényekről dióhéjban (*Laki Ferenc írása*)..... 18
- Ételek dicsérete (*Szűnder Dezső recenziója*)..... 19
- A busójárás Mohácson (*Ferkov Jakab tanulmánya*)..... 21
- A 2022. évi busójárás képei (galéria)..... 24

BAJAI HONPOLGÁR

Baja és környéke honismereti és kulturális folyóirata
Megjelenik minden hónap első napján
ISSN 1416-4469

Főszerkesztő: Dr. Mayer János
Főmunkatárs: Dr. Nebojszki László
Olvasószerkesztő: Sándor Boglárka

A szerkesztőbizottság tagjai:
Jász Anikó, dr. Laki Ferenc, Lex Orsolya,
Sarlós István, Sipos Loránd, Szűnder Dezső,
Zalavári László

Lapalapító:
Újvárosi Általános Művelődési Központ

Kiadó:
Bajai Honpolgár Alapítvány
Az alapítvány számlavezető bankja:
OTP Bank Nyrt. Bajai Fiókja
Szám száma: 11732033 20030119
Postacím: 6500 Baja, Telcs Ede u. 12.
E-mail: bajaihonpolgar@gmail.com

ELŐFIZETÉS: 06-79/322-600

Nyomdai munkák:
Arculat Nyomda Kft.
Felelős vezető: Csuvár Zoltán
Baja, Attila u. 15. Tel.: 79/428-944

Honlapunk: www.bajaihonpolgar.hu

A szerkesztőség a beküldött kéziratok rövidítésének és stílusztikai javításának jogát fenntartja!

Újgazdagok és mecénások

Mayer János

■ Májusi borítónkról *Déri Frigyes* (1852–1924) szoborportréja tekint ránk. Lehet, hogy sok bajainak fogalma sincs arról, ki volt, ám a róla elnevezett közparkot és sétányt mindenki ismeri. Az élete meghatározó helyszínének tekintett Bajának tett adománya (a Déri-kert) még kissé megcsonkítva és átalakítva is fazont szab belvárosunknak. Ha nem jött volna közbe az első világháborút követő szerb megszállás és zűrzavar, akkor városunk egy kiemelkedő műkincsgyűjteménnyel is gazdagabb lenne. (A debreceni Déri Múzeum kollekciónak java részét kitevő magángyűjteményét eredetileg ugyancsak Bajára akarta hagyni.) Mindenképpen méltó hát arra, hogy megemlékezzünk róla.

Pedig ha úgy vesszük, a 19. század második felében ő is afféle *újgazdagnak* számított: apja, *Deutsch Mór* (később Déri Károly) katonaként, majd gazdálkodó-kereskedőként legfeljebb a felső középréteghez tartozott, és fiai – köztük Frigyes, illetve a festőművész *Kálmán* és a mérnök-feltaláló *Miksa* – tanítatásában látta a felemelkedés útját. (Ezért költöztek Bácsból Bajára.) A fiú selyemgyárosként már huszonevésen az Osztrák–Magyar Monarchia egyik legsikeresebb textilipari vállalkozója lett, akinek Morvaországban és Bécsben is kiválóan jövedelmező üzemei voltak. Az újszülött iparmágnást azonban saját bevallása szerint sosem a „jó”, hanem az értelmes és hasznos élet vonzotta. A családi nevelés polgári öntudatot plántált bele: Bécsben élve is erős volt (magyar) honpolgári hűsége, nemes célokra mindig szívesen adakozott: támogatta a Menekültügyi Hivatalt, az első bajai közművelődési könyvtár megépítését, a debreceni Református Kollégiumot vagy akár könyvek kiadását is. Azt sem felejtette el, honnan indult: Baján 1916-ban megvásárolta a ferencesek 5 holdas parkját, hogy azon gyermekzsivajnak és madárcsicsergésnek adjon helyet. A városra hagyni szándékozott, nagy műgonddal megvásárolt műkincseinek (festmények, érmék, kéziratok, régészeti leletek) értéke 1919-ben a 15 millió koronát is meghaladta.

A 20. század elején a nagypolgárság szinte kötelességének érezte, hogy visszaadjon valamit azoknak a közösségeknek, amelyek pénzből meggazdagodott. A kultúra, szellemi műhelyek, nemes célok megvalósítása elképzelhetetlen lett volna támogatásuk nélkül. Az irodalomtatásban ma megkerülhetetlen, de a maga korában kevesek által olvasott *Nyugat* folyóirat például aligha állt volna meg a lábán, ha az első években nem álltak

volna mögötte olyan bőkezű támogatók, mint *Hatvany (Deutsch) Lajos* író és cukorgyáros. A *Baumgarten Ferenc* által biztosított díj-íróköltők egész sorának adta meg a lehetőséget, hogy csak az irodalommal foglalkozhassanak. De a bajai ciszter gimnáziumban a 20. század elején a legkiválóbb diákoknak kiosztott jutalmak is szinte egytől egyig helyi vállalkozók és a városból elszármazott hírességek – köztük például *Türr István* – adományából származtak.

Városunkból kiemelkedett, utóbb vállalkozásból, politikából, sportteljesítményből stb. meggazdagodott nagypolgárokat éppenséggel ma is tudunk mondani, de igen kevesen vannak közöttük, akik mesés vagyonuk nagy részét nem státuszszimbólumok felhalmozására, egzotikus utazásokra, gazdasági birodalmuk továbbépítésére, netán politikai befolyás vásárlására kívánják fordítani. Persze, Déri is úri módon élt, mégis úgy érezte, hogy a tudományt, nemzetét és lokális közösségét is szolgálnia kell – vagyona pedig megteremtette ennek a lehetőségét. Valahogy mintha ez az önzetlen lokálpatrióta öntudat hiányozna napjaink újgazdag mágnásaihoz, ha helyi értékek, magas kultúra támogatásáról, maradandó értékek létrehozásáról van szó. Ha mindig mindent kizárólag az államtól (kormánytól, önkormányzattól) várunk, akkor a lehetőségek szűkülnek, és egy-egy politikai széljárásváltás esetén a biztosnak látszó pénzcsoportok könnyen elapadhatnak.

Természetesen az is igaz, hogy a mi lapunk sem létezhetne, ha nem volnának olyan magánszemélyek és vállalkozások, amelyek értéket látnak benne, és annak ellenére támogatják, hogy anyagi hasznot biztosan nem remélhetnek belőle. Nem lehetünk elég hálásak ezért. Mégis jó lenne, ha ma is lenne egy-két Déri Frigyesünk, akik a személyes fel-emelkedésükben szerepet játszó közösség gyarapodását is szem előtt tartják, mert ösztönösen is ismerik a *Kölcsey* által megfogalmazott parancsot: „...*társaságban született ember nem ön-magáé. Számítalanok a jótétemények, mik a társaságban reánk háramlanak; lehet-e kívánnunk, hogy e jótéteményekkel ingyen élhessünk [...]? Használni akarod a társaságot? úgy mindent meg kell tenned annak fenntartására, mi saját erődből kitalál. [...] Kinek szívében a hazá nem él, az száműzöttnek tekintheti magát mindenhol; s lelkében üresség van, mit semmi tárgy, semmi érzet be nem tölt.*” ■

Baja köztéri szobrai 4.

Déri Frigyes mellszobra a Déri-kertben

Kordé Nóra

■ Baja központjában, a város szívében lévő – szintén Déri nevét viselő – közparkban található Páljános Ervin (Budapest, 1959 –) szobrászművész Déri Frigyeset ábrázoló köztéri alkotása. A bronz és kő portré 1986-ban készült, azaz létrejött nem nyúlik vissza a messzi régmúltba. Ennek ellenére igen kevés információt sikerült fellelnem a szoborállítás koncepciójáról és körülményeiről, valamint az avatásáról. Az mindenesetre ennél a köztéri alkotásnál is elmondható, hogy a szobor története szorosan összefügg azzal a területtel, ahová szánták, ahol felállították, azaz jelen esetben a Déri-kerttel. Így ahhoz, hogy a szobor történetét bemutathassam, beszélnem kell a parkról, létrejöttéről és mindezek előtt annak névadójáról is.

A Déri-kert létrejötté közismert: annak területét Déri (Deutsch) Frigyes (Bács, 1852 – Bécs, 1924) magyar származású bécsi selyemgyáros vásárolta meg a ferencesek rendjének kertjéből, azzal a céllal, hogy a város számára egy közművelődési házat építtethessen itt. Déri ekkorra már igen különleges magángyűjteménnyel rendelkezett, gazdag műgyűjteménnyel és könyvtárral. Mindezeket Bajára kívánta hagyni, ugyanis születése után a család lakóhelye, Déri Frigyes gyermekkorának fő színhelye ez a város volt.

A mecénás, akinek bár nem szülővárosa volt Baja, mégis mindig jó szívvel gondolt „illetőségi városára”, és „annak közművelődését előmozdítandó, Baján egy közművelődési háznak felállítását határozta el” (idézet a Déri Frigyes által tett adományozás jegyzőkönyvéből). Ekkor még

következetesen közművelődési házról írnak, de tulajdonképpen egy, az adományozó magángyűjteményét elhelyezni és gondozni hivatott múzeumból van szó, amiként az Debrecenben meg is valósult. A jegyzőkönyv a pontos területi adatokat és a közművelődési épület finanszírozására szánt összegeket, valamint az ajándékozási feltételeit is megőrökíti. „Az alapító kijelenti, hogy a megvett telket, könyvtárát és gyűjteményeit, az emelendő épületeket, azok felszereléseit és berendezéseit Baja városának adományozza, leghamarabb azonban fogja átadni s azokat halála után a város kizárólagos kezelésébe bocsátja, azzal a kötelezettséggel, hogy a város az intézménynek az alapító intencióinak megfelelő további fenntartásáról, kezeléséről és továbbfejlesztéséről gondoskodik.”

Az adományozásról szóló kapcsolatfelvétel és a kiválasztott telek megvásárlása már 1914-ben megtörtént, 1916-ban tervezési szinten haladtak tovább a munkálatok, de a háború miatt a kivitelezés folyamata megakadt. Az első világháború után Baja szerb megszállás alá került, további státusza egyelőre teljesen bizonytalanná vált. Részben ez állhatott annak hátterében, hogy Déri végül megmondta magát, és már 1920-ban úgy határozott, hogy Debrecen városa kapja gyűjteményét – ekkor Baján még tartott a megszállás, egészen 1921. augusztus 18-ig. A trianoni Magyarország területi viszonyainak megváltozása, Baja határvárossá válása és saját gyűjteménye biztonságának féltése mellett még egy kimondott oka volt Déri

Stróbl Alajos Déri-mellszobra a Türr István Múzeumban

döntésének, mégpedig az, hogy időközben további értékes műtárgyak kerültek a birtokába. Egyedülálló magángyűjteményét egy nagyobb egyetemi városban szeretne volna elhelyezni, ahol leginkább szolgálhat kulturális és közoktatási célokat, így ez is Debrecen javára döntötte el a kérdést.

Baja sem maradt azonban adomány nélkül, hiszen a megvásárolt telket – eredetileg a ferencesek kertjét – átadta a városnak, nyilvános sétakert és közművelődési ház kialakításának céljára. Utóbbi kulturális célokra 550 000 koronát helyezett letétbe, amit később 1 millió koronára egészített ki, ami a korona elértéktelenedése miatt csak a kert parkosítására volt elég. Az ajándékozási szerződést 1923 októberében kötötte meg az adományozó és Baja város elöljárósága, épp azelőtt, amikor Déri Debrecenbe utazott a múzeum alapkövetelére. Megvalósult a múzeum, igaz nem Baján, „hanem valamivel távolabb tőlünk Debrecenben” – miként azt sokszor leírták akkoriban a helyi sajtótermékek cikkeiben, keresve annak indokait és a lehetséges bűnbakokat. Természetes, hogy a gyűjtemény másik településnek juttatása fájó pont maradt a bajai honpolgárok körében, ugyanakkor a város vezetősége igyekezett megvalósítani az adományozó elképzelései szerinti közparkot, amelyet hálája jeléül Déri-kertnek neveztek el. A park korai időszakára

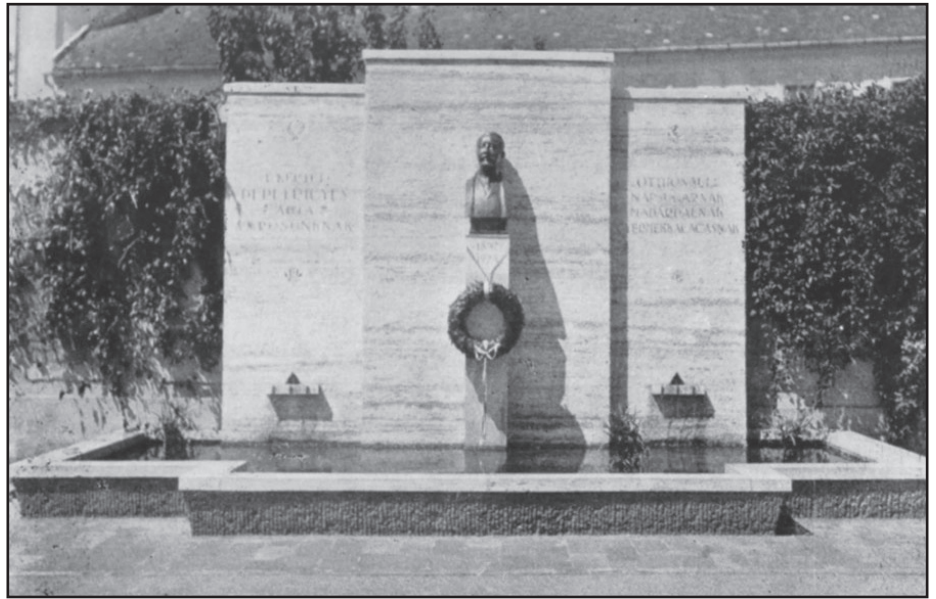

Páljános Ervin újabb szobrai mai környezetében

vonatkozóan tudjuk, hogy a város 1924-ben kezdte meg a fásítást, ágyások és sétautak kialakítását.

Nemcsak névadásában emlékezett meg a város előljárósága Déiről, hiszen a parkban szobrot is állítottak neki, először 1934-ben. Az első Déri-szobor *Stróbl Alajos* szobrász (Liptóújfár, 1856 – Budapest, 1926) műve alapján készült, amelynek eredetijét – egy márványból készített büsztöt – Debrecenben, a Déri Múzeum előcsarnokában helyezték el. A városunkban felépített emlékmű, azaz a mészke emlékfal és az előtte lévő, csobogókkal ellátott medence *Somogyi Pál* okleveles építész tervei alapján készült. A szobor posztamentjén a mecénás születési és halálozási évszáma, azaz 1852 és 1924 látható, az emlékfalon pedig a későbbi, 1986–1990-es Déri-emlékről is jól ismert sorok: „E kertek/ Déri Frigyes/ adta városunknak/ otthonául/ napsugárnak, madárdalnak/ gyermekkacagásnak”. Az eredeti, 1934-es Déri-emlékmű sorsát az 1970-es években zajló főút-átvezetés pecsételte meg, amelynek során az emléket elbontották, és eredeti formájában már nem is állították fel újra. Az elbontott büszt vagy megrongálódott és eltűnt, vagy pedig azonos azzal a bronz mellszoborral, amely a Türr István Múzeum képzőművészeti gyűjteményében (leltári száma: K69.4.35.) található. Utóbbi esetben kérdés, hogy miért nem ezt állították fel újra a nyolcvanas évek végén, amikor a városvezetés egy újabb Déri-szobor emeléséről döntött.

Így jutottunk el írásom valódi főszereplőjéhez, ahhoz az új Déri-szoborhoz, amelyet Páljános Ervin szobrászművész 1986-ban készített, és amely azóta is jelen van Baja központi parkjában. A szobor avatása 1990. november 5-én volt, az avatóbeszédet a város akkori polgármestere, *Éber András* (1990–1994 között volt városvezető) mondta, aki több fontos információt közölt a szoborról. Az emlékfalat és a lejáratot is Éber András tervezte 1988–89-ben, bár elmondása szerint a kivitelezés nem tükrözte elképzeléseit. Az újabb emlék koncepciója hasonló volt az eredetihez, mivel a mellszobor jelenleg is egy emlékfal előtt, annak középpontjában áll. Az eredeti csobogós-medencés kompozíció azonban nem került vissza, helyette kettős lépcsős lejáratot alakítottak ki. Azt is megtudtam, hogy nem sokkal a felavatás után a bronz szobrot és a felirat bronz betűit ellopták, előbbi megkerült – a tolvaj nem tudta értékesíteni, így megtalálták –, visszaállították. A bronz betűk viszont nem kerültek elő, ezért a felirat és Déri Frigyes sorai rátét mészke táblákon olvashatók az emlékfalon.

A Déri-emlékmű, még eredeti helyén a régi szoborral

Az elhelyezkedését tekintve mintegy 40 méterrel tolódott el, és került beljebb a kert felé az új alkotás az elődjéhez képest.

Maga az új szobor, mint egy újabb korszak terméke, eltér a 20. század első felének alkotói megjelenítésétől. Páljános Ervin nem bajai származású alkotó, viszont nem is teljesen idegen, mivel rövidebb ideig élt a városban. Ráadásul a Déri-kertben már második alkotása volt a névadó szobra, mivel 1985-ben itt állították fel *Bokányi Dezső* általa készített bronz szobrát is, amely viszont már nem látható a parkban.

Összességében a Déri-szobor kapcsán azt szerettem volna kiemelni írásomban, hogy két szoborról beszélhetünk: a korábbi (1934-es) és a későbbi (azaz a jelenleg is látható) alkotások tulajdonképpen együtt értelmezhetők. Mindkettő

ugyanazt a személyt ábrázolja, más alkotói felfogással láttatva őt, mégis kiemelve személyét Baja történetében. Miért is kell megemlékeznünk róla? Hiszen végül egyedülálló magángyűjteménye egy másik város kulturális életét gazdagította, nem Bajaét.

Ugyanakkor attól a szándékától, hogy egykori *illetőségi városát* is gazdagítsa és kulturális téren gyarapítsa, nem állt el, igyekezett azt még az 1924-ben bekövetkezett halála előtt véghez vinni. Az a sajátos történelmi helyzet, amelybe Baja az I. világháború után került, sajnos nem tette lehetővé, hogy itt jöjjön létre a Déri Múzeum, viszont az adományozó gesztusa városa felé példaértékű lehetett akkoriban, és igazából azóta is az maradt. ■

Online előfizetési lehetőség!

Tisztelt Olvasónk!

Szívesen olvasná vidéken lapunkat, de sokallja a postaköltséget? Külföldön sem szakadna el a Bajai Honpolgártól? Van megoldás!

A 2019-es naptári évtől lehetőséget biztosítunk lapunk online előfizetésére is. A szolgáltatást igénybe vevők webböngészőjük segítségével a világ bármely pontjáról már a megjelenés napján hozzáférhetnek aktuális számunk teljes tartalmához. Ehhez csupán annyi kell, hogy a kedvezményes **5 000 Ft-os** előfizetési díjat befizessék a Bajai Honpolgár Alapítvány számlaszámára (az Alapítvány számlaszáma: **OTP**

BANK NyRt. Bajai Fiókja 11732033 20030119), majd a befizetést igazoló csekkszervény vagy a banki utalást igazoló kivonat másolatát e-mailen juttassák el az **elofizetes@bajaihonpolgar.hu** címre.

A befizetési díj jóváírását követően e-mail címükre elküldjük jelszavukat (ezt később tetszőlegesen megváltoztathatják), és e-mail címük, valamint a jelszó megadását követően honlapunkon (**www.bajaihonpolgar.hu**) keresztül már hozzá is férhetnek minden lapszámhoz.

Honlapunkon jelenleg kísérleti mintaszámot tekinthetnek meg, amelyen tesztelhetik szolgáltatásunkat. Amennyiben hibákat tapasztalnak, kérjük, jelezzék azokat a fent megadott e-mail címen. Kérdéseiket, javaslataikat egyaránt szívesen fogadjuk.

A Bajai Honpolgár szerkesztősége

Aenas Hajós Club – Hat gimnazista históriája

Hajnóczi Gyula önéletírása, 3. rész

Capitulum quartum – A város kiegészült arculata

■ *ACerba post DisCrIMIna ecce Phoenix reVIXI Keserű válságok után, íme főnixként megújultam (Tordai Ányos idézete az új, gimnázium bejárata melletti táblán).* Az igazság az, hogy válságok a város újjáépítése során is történtek.

A történeti örökség mellett az eredeti születésű épületeket az újszerű város hívta életre, és ezekkel a kiegészítésekkel együtt érzékeltek gyermek- és diákkorunk utcáit, tereit, épületeit és közöttük iskoláit is. A tanáraink vezette épületlátogatások magyarázataiból és a szakmai kijelentéseiből már ekkor elhangzott valami – számunkra sejtelem, ami a későbbiekben tudatosabbá vált bennünk. Az eklektika és még inkább a szecesszió stílusát nem szívlelték a felnőtt hozzáértők, az előbbi szinte értelmetlen históriai elhervadásnak – s feleslegesnek tartott részleteit megcsónkítandónak –, az utóbbit döbbenetes ízléstelenségnek tartották.

Így mindaz, ami ekkor létesült, modern szellemiségből fogant. Az eredmények azonban több színezetet mutattak, felelevenedett valamiféle barokkos idézet, azután láthatóvá vált egy lágy, képzőművészetieskedő finomkodás, hogy a teljes újszerűség a múlt tagadása révén valósuljon meg. A kimondott és hangoztatott kritika a múlt végének alkotásaira vonatkozott, a jelen eredményeinek historizálását elhallgatták, s csak a gyökérteleket dicsérték.

Az is bekövetkezett tehát, hogy a történeti formavilágot mint neo-historizmust több épületben érzékelt lehetett. Az új megyeszékhely központi hivatalát átépített laktanyában lehetett elhelyezni. A vasútállomás előtt platános park terült el, amelynek mélyén az elbontott Grassalkovich-palota kapujának atlasz-szobrai helyezték el – a *megyeháza* e kert közelében emelkedett. A város új, kétemeletes, három rizalitos középületének főhomlokzata északra nézett. Középtengelyében öt boltív nyílt az előreugró rizalitba, amelyet tympanon zárt le fölül, s a tetőn hatoszlopos, mellvéd-rácsos, kupolás kis kilátó tornyocska trónolt. A homlokzatfelületet tagoló lizénák ion fejezettel díszeltek, az első emelet – a piano nobile – ablakosát aediculás keretek övezték, az arapetjeiket fesztonok díszítették. Tekintélyesnek tartottuk ezt az átminősített objektumot, mivel bizonyos ismertetésére az épületlátogatás alkalmával szert tettünk, de a belső tereiről kevésbé volt fogalmunk.

Az egykori megyeháza épülete (ma: Bányai Júlia Szakközépiskola)

Édesapámnak azonban lehetett, aki Kúláról felköltözvén itt töltötte be tb. főszolgabírói tisztjét, ha hamarosan nyugdíjba is vonult. (A *megyeháza egykori épületében ma a Bányai Júlia Szakképző Iskola működik – a szerk.*)

Ilyen látványos architektúrát láttunk a *Nemzeti Bank* épületén, amely nem átalakítás volt, hanem új objektum. A ferencesek volt kertjének északi oldalán, számunkra hatalmas tömegként emelkedett a magasba, s a környezetén így mintegy szinte elszigetelten uralkodott. Gazdag balusztersoros attikáján vázák sorakoztak a főpárkány fölött. Három emeletét plasztikus lizénák tagolták, ezek fejezete is ion volt. A legfelső emelet ablakai előtt konzolokkal alátámasztott balkonok sorakoztak, tympanonnal koronázott bejáratát cifra tagozatok zsúfolták. A Louis seize architektúra kései utánezata.

Ahonnán sokszor bámultunk rá, a találkozóhelyünk kedves kertje volt. *Déri Frigyes* nagykereskedő és műgyűjtő – nem helyi lakos, s mégis – Bajának akarta adományozni műkincseit, múzeumot létesítvén a ferences barátoktól megvásárolt kert keleti platójára, ami ugyancsak historizáló mezt öltött volna, mint a Debrecenbe adományozott kincsek új múzeumépülete. A vármegyénk székhelyévé lett város kultúrélete gazdagodott volna ezzel, ámde nem tudni, hogy a városi polgárság vezetősége [miért] utasította el az értékes gyűjtemény ideszármaztatását, anyagiak hiányában, vagy pedig Baja ingatag végvárnak minősült, hiszen a húszas évek legelején még a szerbekhez tartozott.

A kertet gyönyörűen parkosították, és régi téglakerítése meghittent övezte azt. Kis szakaszát a barátok megőrizték maguknak, a nyugati végén vonták meg zárt kerítését. En-

nek közepén, belülről állították ki az adakozó bronz mellszobrát, amely alatt valahogyan így kezdődött felirata: *Ez a kert Déri Frigyes ajándékozta köztulajdon...*, s ez a fogalmazás tetszett nekünk. A szobor előtt hosszú virágágy húzódott, annak az átvezető útnak a mentén, amely a Szent Antal utca elejéről indult a Nemzeti Bank utcája felé. A két bejáratot szép mives vasrácsos kapu ékítette, s a keleti zónában másik két bejárat nyílt.

A közpark közepe valamivel alacsonyabb volt ennél az áthaladó sáv járószintjénél. A közepmezőben hatalmas díszágyás virult, amelynek szép gyepern mértánias vonalvezetéssel rendezték a virágcsoportokat, s így a park franciás jellegű lett. A két oldalon és a főágyás mellett sóderes borítású szép sétautak futottak, az utóbbi kettő a keleti teraszra fölvezető, kővázakkal díszített lépcsőzethez érkezett. Az oldalsó mezőbe szép fákat ágyaztak, és szimmetrikusan egy-egy szomorúfüzet, s a mi kedvenc találkozóhelyünk a délen lévő fa lehulló ágai közötti padokon rejtőzött.

E kert körzetéből még két részlethez fűződött esemény. A Szent Antal utcára lesarkuló, emeletes, romantikus jellegű, szép polgári fiúiskola mellett keletre az a földszintes kis szerény kinézetű, belvárosi elemi húzódott, amelybe kiskoromban jártam. Ez a sulis a későbbiekben újjáépült, s mi, evangélikus gimnazisták, délutánonként ide jártunk hit-tanórákra. A Déri-kert északi oldalán pedig a ferencesek rendháza tövében, kívülről építettek föl a belváros egyetlen nyilvános WC-jét. A korzón – titkosan – sétafalkáló diákok, ha feltűnt egy ellenőrző cisztercita tanár úr, ide menekültek, s nem egyszer kerültek izgalmas ellenőrzésbe.

Az új városkép sajátosságait mi bizonyos hasonlóságok szerint érzékeltek. Ebben a homokos aplitalajú településben a kövekkel biztosított épületek valójában idegenek voltak, de kétségtelenül szilárdságot biztosítottak. Bátran állítható, hogy a *Medgyasszay István* által tervezett postaépület – mely a klasszicista curia közelében volt – lett Baja egyik legértékesebb középülete. Földszintjét meg a lizénáit vörös almádi kővel borították, és hasonlóan készült el a MÁV osztálymérnökség palotája a vasúti park szélén, s maga az állomásépület is, de mindig rusztikázott kváderekkel.

A másik ilyen küllemi jelenséget érzékeltek a korábbi épületek meszelt és festett vakolatú homlokzatainak eltüntetésével. Már a kváderes házak kiegészítésű felületein a kőporos, dörzsölt vakolatokat alkalmazták, fröcskölve meg cuppantva is. Ilyenfajta megjelenésű volt a megyeházával szembeni négy, egyemeletes lakóház, ezek a régi architektonikus tagolás helyett egyszerűsített keretezéseket és néhány kisdíszecskét mutattak. A pesti út sarkán – a preparandia oldalán – is épült ilyen modern lakóház, amelyet *Czukomak* tituláltak, s ezen – a többi egyidős épülettel – frontális sávózás tagolta a façade-ot.

A jelentős hivatalnokok és a gazdag kereskedők és iparosok új lakóházai mellett sajátos példákat jelentettek a középrétegu lakosok – közöttük vasutasok, katonai altisztek stb. – új familiáris otthonai. Az értékes réteg tagjai nyugdíjasok lévén már szolgálati idejükben tudtak építtetni, s másoknak ekkor bérbe adhatták házukat. A sporttelep mögött keletre, az ún. Cserkész utca körzetében létesült ilyen lakótelep. Mivel szüleimnek saját háza nem volt, állandóan költözködtünk, s ide is. Egy másik szép lakóház az *Ertlék*

A Nemzeti Bank épülete

ragyogó platános magánparkja mellett létesült, a Pázmány utcára nézve, s amelynek a kertjében a Kenderes patak átfoly[t] – s ez a bérelt otthonunk volt elég sokáig.

Emlékezésem az építészeti környezetről óhatatlanul csonka, sok részlet később fog felbukkanni, a diák-históriák meséjében. *Nagy András* terveiről azonban szólnom kell, jellegzetességei miatt. Formái újszerűek voltak, homlokzati rendszerei egyszerűek, de jó arányúak, s vakolatai a korábban említett novumok. A kórház mélyén tekintélyes víztornyot létesített, a Sugovica dunai torkolata mellett pedig a kalocsai érsekséghez tartozó, takaros erdészházat építtetett. A legfontosabb műve azonban a *Türr István* emlékműve lett, olyannyira, hogy országos viszonylatban valami egyedüli értékévé lett.

A neves városi mérnökünk építészettörténeti tájékozottsága kiváló volt, ugyanúgy, mint az akkori kollégá[ink]. A rotunda az ókori klasszikus világban istenhez méltó forma, s

emellett az isteninek tartott emberi kiválóság számára is illő alkalmazás. Rotundájának három, íves nyílásának közepén lévő középtengelye dényugatra mutatott, *Türr István* szerencsés helyei felé – Szicília, Nápoly, Korintus, Szeu irányába –, és erre tekintett a középtér hátfalára elhelyezett fémreliefje. Az emlékmű hátsó külső oldalán lépcső vezetett a korlátvezetett tetőre, ahol ülőgarnitúra közepén zászlórúd magaslott. Hogy ide került ez az emlékmű, annak oka az volt, hogy a Sugovica torkolatát meg kellett változtatni. A folyam jobb oldalán vonuló sodra az eredeti torkolaton át mindig sok hordalékot vezetett be, eliszaposítva a mellékágot. Az új, lefelé néző torkolat köré azután kedves, hangulatos liget települt, amihez fasorral kísért töltés vezetett. A hely a városunk kiránduló céljává lett, nem beszélve arról, hogy a mi nevezetes csónakkirándulásunk elvi eredete és visszatérő csavargásunk érkező pontjává lett.

És e világhírű vándor elődjének másika is megemlékezést kapott. Jelky András pödörös kalapos, vándorbotos szobrát a híres debreceni eredetű szerzője, *Medgyessy Ferenc* globusra tette lépdelve – Érseksánádnak indult –, amit néhányan gusztyustalanul emlegettek.

Ismeretes, hogy a „forradalmi” új építészeti változás jelentős hazai szereplői között tevékenykedett *Major Máté*. S érdekes, hogy egy másik, világhíressé lett vándor is (*Moholy-Nagy László*) a közelünkben, Bácsborsód faluban született, s lett a német Bauhaus-iskola konstruktivista főszereplője, hogy a későbbiekben az USA-ba települjön. A mi modernista városfiánk, *Máté* a fővárosi *Tér és Forma* lapnak volt jeles szerzője, és több budai kubista-absztrakt jellegű villát, lakóházat tervezett. Az új építészeti stílus nemcsak a régi formákat, hanem a színeket is meg-

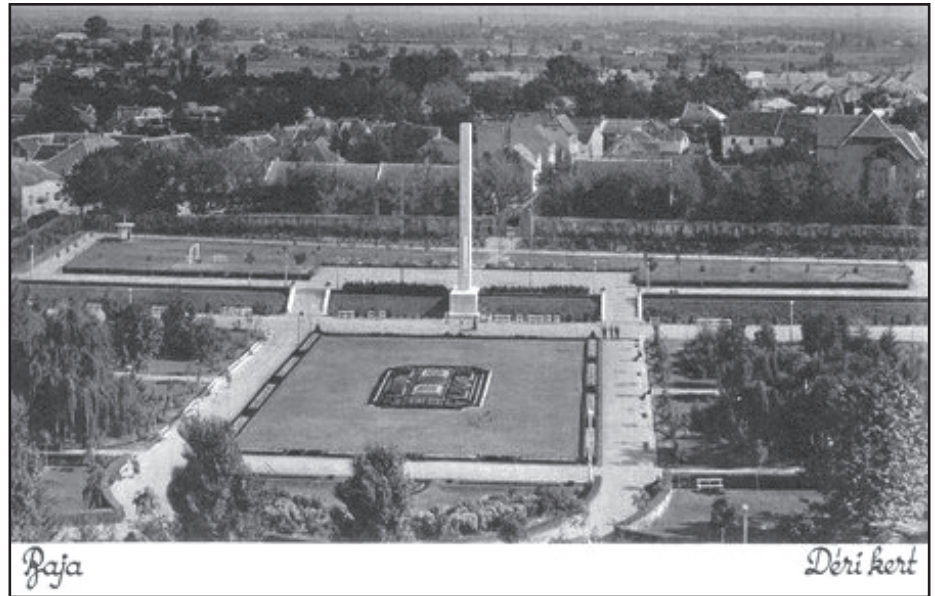
Az egykori polgári iskola épülete a Szent Antal utca sarkán (ma: Kormányhivatal)

tagadta, jellegzetesek lettek a kiféhéredett épületek.

Baján az új törekvés számunkra néhány új objektumban vált érzékelhetővé. A Szentháromság tér északnyugati sarkán, a *Magánalkalmazottak Biztosító Intézetének*, a MABI-nak kétemeletes lakóháza képezte a tér ellenkező oldalának a végét záró Nemzeti Szálloda kiemelkedő tömegének a párját. Tagozatlan, szép, világos homlokzatának megjelenését a francia típusú portre-fenetre-k uralták, ezek nagyobbak voltak, mint a történeti jellegű házak ablakai. Budakalászi kövek burkolták az 1933-ban avatott, hősi emlékművet, a Déri-kert hátsó teraszának szélén. Egyszerű, mértanias koncepció – széles alapbázison emelkedő, 25 m magas hasáb – *Padányi Gulyás Jenő, Miskolczy Ferenc és László* műve volt. A város háborús hősi halottainak emlékműve formailag is, helyzetileg is unikum lett. Elvont, nemes méltóságot nyújtott az országszerte alépitményre helyezett, keserves jellegű szobrok helyett, és alkalmas lett a megemlékezési ünnepségek összejövetelére, mint ahogyan mi, gimnazisták is tettük. És az új, korszerű építészet harmadik példáját adta a Miskolczy művész, aki *Evlia Cselebi* leírását biztosan ismerte, és a régi török kori kikötő mellett építette a villáját, amit *Bagolyvámak* neveztek. Ez a parti objektum az észak-amerikai *Frank Lloyd Wright* építésznek a stílusát érzékeltette. És a főtér meg a Tóth Kálmán tér közötti korzó néhány üzlete olyan fényes nikkes keretű és ragyogó üvegtáblás kirakattal díszlett, ami a modern építészet eleganciáját mutatta.

A kertész, a preparandista (= *tanítóképzős – a szerk.*), a kereskedelmista fiúk meg a zárdista és kereskedelmista lányok jelentettek velünk, gimnazistákkal lazább és szorosabb kapcsolatokat. Városképünk jelenségeit pedig főleg az iskolaépületek helyzete és kialakítása adta, persze egymástól eltérő hatásokkal.

A kertész tanuló iskolája délre esett, a régi alapítású Lövészegyesület épületeinek közelében, szépen művelt földekkel együtt. Az igazság az, hogy ide tanáraink elvezettek néha látogatóba, de [a] kollégákat alig ismertük. A tanítóképző intézete volt a legnagyobb szabású a városunkban, épülete a vármegyeházával rézsútosan szembe[n] terület el. Szép fasoros utcaoldalra nézett két szárnyú főhomlokzata, a nyugati egyemeletes façade mozgalmas, eklektizáló díszítésű volt, a keleti, két emeletes szárnyat szegmens záródású ablakok nyitották meg. Összefüggésüket íves átnyitású, „Ponte dei Sospiri”-hez (*sóhajok hídja – a szerk.*) hasonlító kapcsolat biztosította, a hátsó kerti

A Déri-kert, még eredeti állapotában

területet vasrácsos kerítés övezte. Szemben a preparandiával az újonnan épült fiú kereskedelmi iskola helyezkedett el, telektömbre szigetelve, ami valószínűleg Nagy András irodájának volt a műve. A téglás homlokzatú, szolid épület diákjaival való kapcsolatunk élénk volt – sokszor rivalizáló jellegű is –, a tanítói hivatás növendékeit bizonyos mértékig nagyobbban tartottuk magunknál, s így kissé idegenkedtünk is tőlük.

Ámde a lányok voltak az izgatók, de a velük való viszonyunk is jobbára képletes volt csupán. Hiszen a mi korunkban a velünk azonos korú fiatal hölgyek bennünket csak fitymáltak, s csak a 3-4 évvel idősebb úrfiakkal álltak szóba.

A preparandia terjedelméhez hasonló zárdista intézetről is csupán formailag volt tudásunk. Az Iskolanénék rendházának romantikus jellegű, hosszúhomlokzatát ismertük, de az apáca-nevelők szép, míves jellegű udvari kápolnájáról, porticusáról csak elbeszélés alapján sejtettünk. A kerista lányok iskolája teljesen szerény volt viszont, a Haynald utca egyik régi szállodáját építették át oktatási épületnek. (Az egykori *Arany Bárány fogadóról, a mai Táncsics utcában található ének-zenei általános iskola épületéről van szó – a szerk.*)

És elérteztünk saját iskolánk kinézetéhez, pontosabban: a vele kapcsolatos, bonyolult előtörténet és átépítés említéséhez. A cisztercita rend az előbb említett két, tekintélyes iskolához hasonló méltóságú gimnáziumot szeretett volna létesíteni Bajára. E cél megvalósítás érdekében a tekintélyes és igen okos tudós kultuszminiszterünk, *Klebensberg Kunó* is szinte harcolt. Jellemző és sajnálatos módon, az egyik korábbi terv, az új múzeum létesítésének az elvetélése ismétlődött meg.

Kotsis Iván, a budapesti műegyetem professzora, akadémikus tervezte meg a gimnázium és a rendház új épületegyüttesét a Déri-park hátsó teraszára. Ahogyan Tordai Ányos igazgatónk idézetét (a keserű válságokra vonatkozóan) talán azzal lehet magyarázni, hogy egyrészt a ciszterciták, másrészt a bajaiak sem voltak teljesen képesek a megvalósításra. A ciszterciták akarták ezt, de az egyidőben folyó székesfehérvári és budai építkezések miatt a teljes rendi anyagiakat ide biztosítani nem tudták. A bajai polgári szemlélet pedig erőst megkérdőjelezte az új középület uralmát a parkban, s pénzügyileg is labilis volt a helyzetük.

Így történt, hogy a régi gimnázium és rendház épülete átformálódott, és azok főnixként megújulhattak. *Nagy Márton* 1931-ben építette meg azt az iskolát, amelyben mi hét évet végeztünk, mivel az első, a kezdő időszakunkat a rozogának tartott suliban végeztük. (*Ennek során a III. Béla Gimnázium épületét – a mai „A” épületet – jelentősen átalakították, egyebek mellett új emelettel gazdagodott, ma is ebben a formában áll – a szerk.*)

A trianoni időszak kezdetén Baja települése szerkezetében lényeges változás nem történt. Voltak nagystílusú elképzelt épületek, amelyek azonban nem valósulhattak meg, de voltak olyanok, amelyek a korszak időszzerű újdonságait jelezték. A ciszterciták elképzelt központos épületcsoportja valójában bizonyos exkluzív életet biztosított volna a tanároknak is, a diákoknak is, de számunkra a régiek megújulása csodálatos kereteket eredményezett.

E gimnázium részleteiről a diák-mesék átélésekor számolok be ■

A gimnáziumi csónakház építése

Sarlós István

■ 1931. november 3-án (október 27-i keltezéssel) érkezett meg a ciszterci rend bajai III. Béla Gimnázium igazgatójának, dr. Tordai Ányosnak a levele Baja Város Mérnöki Hivatalához a gimnáziumi csónakház építési engedélyének tárgyában. A kérelem szabályszerű volt, mivel a tervrajz és a helyszínrajz mellett csatolták hozzá a szomszédos telkek tulajdonosainak beleegyező nyilatkozatát is. Két nappal később, november 5-én a mérnöki hivatal ajánlására a bajai polgármesteri hivatal kiadta az építési engedélyt.

„kig. [közigazgatási] 19467/1931.

III. Béla Reálgimnázium kérelme építési engedély iránt.

Határozat.

Megengedem, hogy a III. Béla Reálgimnázium a Ferenc-csatorna bérelt területén a bemutatott terv szerint Spitznagel János építész útján 1 szobából, 1 öltözőből, 1 műhelyből, 1 csónakszínből és 2 pitvarból álló csónakházat építhessen. Köteles az engedélyes és szakértője az építkezési szabályok rendelkezéseit pontosan betartani.

Külön kikötöm, hogy a csónakházban semmiféle tüzelő berakodás nem alkalmazható. Tudomásul veszem azt, hogy az építkezés ellen az érdekeltek kifogást nem emeltek, valamint azt is, hogy az épület a Ferenc-csatorna bérleti területén, illetve a bajai Evezős Egylet által albérletbe birt területén bizonyos magánjogi kikötések figyelembevételével – az érdekeltek beleegyezésével – épül.

Figyelmeztetem az építetőt, hogy az engedéllyel csak saját felelősségére és veszélyére és csak az itt körülírt terjedelemben élhet. Az engedélyezett építmény használatbavételét legalább 14 nappal megelőzően használati engedélyért folyamodni köteles, mert különben ellene a kilakoltatás, illetve a kihágási eljárást megindítom.

Tudomásul veszem, hogy engedélyezési díj címén 13 p. 50 fillért a város pénztárába befizetett.

Erről 1. a mérnöki hivatalt a terv II. példányával, 2. a számvevőséget, 3. a m. [magyar] kir. [királyi] államrendőrség bajai kapitányságát, 4. III. Béla Reálgimnázium igazgatóságát, építetőt a terv I. példányával, 5. a városi adóügyosztályt, 6. Spitznagel János felelős építésszt, 7. a Társadalombiztosító Intézet bajai kerületi pénztárát, 8. Ferenc-csatorna rt., 9. özv. [özvegy] Schleicher Antalné bajai lakost,

érdekelt szomszédokat értesítem azzal, hogy e határozat ellen annak kézhezvételétől számított 15 napon belül nálam benyújtandó és a nagymélt. [nagyméltóságú] m. kir. Belügyminiszter Úrhoz intézett fellebbezésének van helye.

Baja, 1931. évi nov. hó 5-én.”

A levélben említett tervrajz két példányából az egyik Spitznagel János kivitelezőhöz került, ez alapján hajtották végre az esetleges ellenőrzéseket, és a csónakház elkészülte után a műszaki átadást is. E tervrajz az esetleges változtatásokkal együtt a műszaki átadás után a mérnöki hivatal irattárába került, mint a helyrajzi számhoz bejegyzett épület tervrajza, de a III. Béla Gimnázium iratanyagában nincs ilyen tervrajz, feltehetően egy nagyobb átépítéskor kivették, és talán abban az anyagban maradt meg. (A gimnáziumhoz visszakérülő tervrajzot idővel kiselejtezhették!) A helyszínrajzból egy példány maradt fenn a közigazgatási iratanyagban.

Az építkezés pontos menetéről szintén semmiféle iratanyag nem maradt fenn, a következő információ már a csónakház használatbavételi engedélyének ügye. 1932. május 4-én Tordai Ányos értesítette az építési engedély kiadóját, a polgármesteri hivatalt, hogy a csónakház részben elkészült, és használatba vehető, ezért kéri a helyszíni műszaki bejárást és használatbavételi engedély kiállítását. A mérnöki hivatal részéről Nagy András főmérnök végezte a szemlést május 10-én, elkísérte dr. Bernhart János városi tisztii főorvos és a tűzoltóság parancsnokhelyettese is. Miután mindent rendben találtak, a használatbavételi javaslatot május 12-én megküldték a polgármesteri hivatalnak, ahonnan a polgármester aláírása után azonnal továbbították a gimnáziumnak.

„kig. 7652/1932.

A III. Béla reálgimnázium igazgatójának kérelme használatbavételi engedély iránt.

Az Építkezési Szabályok 39. §-a alapján a III. Béla reálgimnázium igazgatójának az 19467/ kig. 1931. sz. építési engedély szerint a Pandurszigeten épített csónakházra a használati engedélyt megadom, mert az

Tordai Ányos, 1932-ben a III. Béla Gimnázium igazgatója

építkezés az engedély feltételeinek, valamint a közbiztonsági, közegészségügyi és tűzrendészeti követelményeknek megfelelő.

Felhívom, hogy a csónakház egy tervpéldányát a mérnöki hivatalnak nyújtson be.

Erről 1. a mérnöki hivatalt, 2. a m. kir. államrendőrség bajai kapitányságát, 3. a városi adóügyosztályt a tervvel és jkvi-vel [jegyzőkönyveivel], 4. a III. Béla reálgimnázium igazgatóságát, 5. Spitznagel János építésszt értesítem.

Baja, 1932. május 12.”

A bélások ezután birtokba vették az új csónakházat. A Kamarás-Duna (Sugovica) város alatti részén ekkor már aktív vízisport-élet zajlott. A kereskedelmi kikötő a Duna-hídtól délre, a folyó jobb partjára települt ki a városból, miután a dunai rakodó elkészült az 1920-30-as években, és a Sugovicán kiépített régi kereskedelmi kikötő téli kikötővé alakult át, a hajóforgalom a nyílt Dunára terelődött át. A felszabadult, szabályozott vízfelületet fokozatosan birtokba vette a város lakossága és a kirándulók. ■

Beszédes József nyomában

■ A Bácskában született Beszédes József a pesti egyetem Mémnöki Intézetében 1813-ban kapta meg mérnöki oklevelét. Hazánk számos részén foglalkozott vízrendezéssel, például vidékünkön 1820-1825 között a Baja-Báta közötti Duna-szakasszal. Az előzőeken túl korának termékeny műszaki írója, 1831-től a Magyar Tudós Társaság levelező tagja, aki élete vége felé még vasútépítéssel is foglalkozott Írásunk tisztelgés a nagy vízmérnök emléke előtt, születése 235. és halála 170. évfordulója alkalmából.

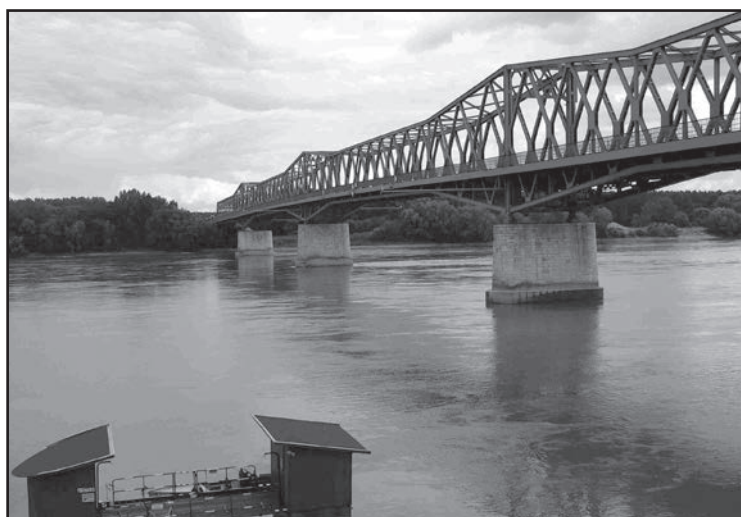
Nebojszki László Személyes életrajz

■ Beszédes József 1787. február 12-én – a család hét fiúgyermeké közül harmadikként – született a Bács-Bodrog vármegyei Magyarkanizsán. A házassági anyakönyv alapján szülei, Kiss Mátyás és Fancsali Ilona 1783. január 8-án tartották esküvőjüket. A korabeli iratok szerint családjának eredeti neve Kiss, a „Beszédes” helyi ragadványnévként került a vezeték elé. A helységben köztisztviselőként álló, magyar nemzetiségű földműves édesapja – a félig szerbek lakta településnek egy évtizedig volt a vezetője, bírója – vélhetően bőbeszédű, ékesszóló lehetett, amivel kiérdemelhetette a másik nevet. Fia pedig már új vezetéknevként használta a Beszédest.

A házaspár gyermekei vallásos neveltetést kaptak, József a helyi iskolában a többiekkel együtt írni, olvasni és számolni tanult. A tehetséges gyermek későbbi önéletrajzában az alábbiakat írta életének következő időszakáról: „... 1800^{ik} évben, mint falusi parasztgyerkőcze Szeged városába mentem, itt különös próbatételek által négy hónap alatt a 2^{dik} és 3^{dik} normalis classist elvégeztem. Három első latin oskolát, ugymint principia grammaticat és syntaxist 1801, 1802, 1803 év alatt Szeged városában tanultam. Általában pedig normalis oskolától kezdve folyvást melléktanításból tápláltam magamat, ezen

kívül 1802 és 1803^{ik} évben curator az az fávágó, kálhafűtő, oskolásöprő és városi szekerre vigyázó voltam a szegedi rajzoló iskolában, mind e’ mellett jól tanultam ...” (Fejér László: Beszédes József maga által leírt élete. Vízügyi Közlemények, 1987. 4. füzet, 604–618. o.)

Életének ezen időszakából szeretettel emlékezik meg két tanítójáról: Simonfy Miklós a jó könyvek olvasását, Illyés József a rajzolást kedveltette meg vele. Tanácsukra tanulmányait 1804-ben Temesváron folytatta, a poétikai és szintaxista ismeretek szerzése mellett célja a német nyelv minél jobb elsajátítása volt. Édesanyja harmadik fiát egyházi pályára szánta, ezért 1805-ben a Csanádi Egyházmegye papnövéndéke lett Temesváron. Beszédes József teológiai tanulmányait Egerben kezdte, és egy évig folytatta: ekkorra meggyőződött arról, hogy a papi hivatás nem vonzza, és érdeklődése a természettudományok felé tereli. Elbocsátása 1806 őszén történt, utána Pestnek vette útját. E nehéz időszakot követően Sztatinyi Ferenc városbíró házához fogadta, ott nevelősködött. Anyagi helyzetének javulásával beiratkozhatott az egyetemre. Kitűnő tanárok irányításával filozófiát, matematikát, mérnöki tudományokat és mezőgazdaságot tanult. A pesti egyetem Mémnöki Intézetében (Institutum Geometrico- et Hydrtechnicum) 1810-ben tett mérnöki szigorlatot, majd egy éves szakmai gyakorlatát a Sárvíz-társulatnál

A Beszédes József híd Dunaföldváron

Beszédes József (1787-1852) a Vasápmapi Újság 1866. évi 17. számának címlapján

Ugyan Beszédes József szakmai munkásságát a sárvízi szabályzásnál kezdte, 1814-ben már gróf Eszterházy Károly alkalmazásában találjuk, ahová azzal a feltétellel szegődött el, hogy csak vízi munkálatokkal foglalkozik. Mivel a grófi uradalom a Dunántúl és a Felvidék nagy területeire terjedt ki, a fiatal mérnöknek a lehetőség kitűnő alkalmat biztosított alapos szakmai gyakorlat szerzésére és az ország különböző területein végzendő szabályozási munkálatok megtervezésére, irányítására. A Sárvíz-társulat igazgató főmérnökének – Sátor Dánielnek – halála után visszahívták első számú vezetőnek, amellyel lehetősége nyílt egy nagyobb térség vízrendezésére. Ezt követően kiválóan oldotta meg a gondjaira bízott vidék vizeinek szabályozását.

Kortársai hamar felfigyeltek a tehetséges „inzsellér” szerteágazó tevékenységére. Ennek is köszönhetően hívta meg gróf Széchenyi István 1830-as első al-dunai útjára, a Vaskapu hajózási lehetőségeinek vizsgálatára, kiderült azonban: nem tudnak együtt dolgozni. A későbbiekben több országos jelentőségű tervet készített: legjelentősebbek a Duna-Tisza-csatorna, a Graz és Kolozsvár közötti hajózási út, a Győrből kiinduló, a Balatonon és a Dráván át a Száváig húzódó csatorna, ezek azonban végül nem valósultak meg.

Vízrajzi és vízépítési tárgyú értekezéseit főleg 1830 után írta, kéziratban maradt fenn a műszaki kifejezések magyarítására készített összeállítás és több térképe is. Beszédes Józsefet a magyar mérnökök közül elsőként választotta tagjává 1831. február 17-én a Magyar Tudós Társaság (1840-től Magyar Tudományos Akadémia), ugyanabban az esztendőben lett Arad vármegye táblabírója.

A mérnök magánéletéről keveset tudunk, idősebb korára családjával Dunaföldváron

telepedett le, egykori házának falán halálának 125. évfordulóján emléktáblát helyeztek el. A paksi közbirtokosság felkérésére 1851 őszén a dunai töltéseket vizsgálta, közben nagyon megfázott, ebből nem is tudott felgyógyulni: 1852. február 29-én Dunaföldváron hunyt el, az ottani belvárosi temetőben nyugszik. Sírkövének felirata alapján felesége és 11 gyermeke siratta, akik közül *Frigyes* honvédtiszt, Kálmán akadémiai festő, művészeti író, majd konstantinápolyi tűzoltótiszt lett.

Szakmai munkássága

Vízimérnöként 1819-ben Beszédes József lett a Sárvíz-Társaság igazgatója. Első nagy feladata a Sárvíz szabályozása volt: a vízfolyás mélyebben futó medre alkalmas volt a mocsarak lecsapolására, a Sárvízzel szinte párhuzamosan kialakított mesterséges csatorna pedig a külvizek levezetése mellett a vízimalmok működtetését biztosította (ehhez az elméleti alapokat *Böhm Ferenc* egykori sárvízi mérnök fektette le). Ennek nyomán a terület elmozdítását okozó régi malmokat eltávolították, majd megfelelő helyen újra felépítették. Beszédes elnevezésében ez a „*víz-félszorítás*” – mai szóhasználatban övcsatornás – módszer a gyakorlatban műszaki megoldásként kitűnően bevált. Munkálatairól *gróf Zichy Ferenc* királyi vízszabályozási biztosnak az 1825-27. évi országgyűlés előtt tett beszámolója országos ismertséget és elismertséget hoztak számára. A következő években megalakult a Kaposvízi-Társulat; Balatonkilitin és Simontornyán lebontották a vízimalmokat, helyettük a „*félszorító*” csatornákon újjak épültek. A Kapos és a Balaton vízszintjét leszállítva a part menti földbirtokosok jelentős lecsapolt, a jövőben szántóföldi növénytermesztésre alkalmas területet nyertek. A Beszédes József tervei alapján végzett munkálatok nyomán 1835-ig a Sió és a Kapos mentén rendeződött a helyzet.

A mérnök dolgozott a Tisza völgyében is: a Fehér-Körös mentén az 1830-as években malomcsatornát tervezett, amelyet hivatalosan 1840 novemberében adtak át. A siker nagy volt, elismertségét jelzi, hogy az Arad vármegyei birtokosok kérték az uralkodótól: Beszédes József kapjon nemességet. A felterjesztés teljesítése ugyan elmaradt, de ez nem szegte túlságosan kedvét a mérnök igyekezteinek-törekvéseinek.

Sok meg nem valósult terve ellenére is kétségtelenül a reformkor egyik legkiválóbb mérnökeként tarthatjuk számon. Legnagyobb meg nem valósult álma szerint a Pest-Csongrádi hajózási csatornával a Dunát akarta összekötni a Tiszával. Annak ellenére, hogy számos neves kortársa támogatta a tervet (pl. gróf Széchenyi István, báró Sina György, báró Vécsey Miklós), az Országgyűlés pedig

törvényt is alkotott e tárgyban (1840. évi XXXVIII. tc.), az elképzelés nem valósult meg. Nem mellesleg a Pest-Csongrádi csatorna egy merészebb víziút-rendszer elaborátumának – a Graz és Kolozsvár közötti hajózási csatornának – lett volna a része.

Jelentősnek mondható a mérnök szakírói tevékenysége is, művei önálló kiadványként vagy a *Tudományos Gyűjtemény* hasábjain jelentek meg. Egyes tanulmányai – az Al-Duna szabályozásáról, valamint a mezőgazdasági mérnöki feladatokról – a szakmai társaságokban éles kritikákat váltottak ki. Bírák között volt például *Vásárhelyi Pál*, aki sokkal részletesebb mérnöki megfogalmazást várt volna el, a tudomány matematikai alapjait kérte számon. Beszédes József a terveit gyakran csak vázolta, nem dolgozta ki teljesen. Például amikor Beszédes Széchenyivel végighajózott az Al-Dunán, talán túl felszínes vizsgálatok után állította azt, hogy a Vaskapusorosan végrehajtható mederbővítéssel a Duna árvizei jelentősen csökkennének. Egyes kortársak szerint az egész al-dunai kérdés megoldásához a mérnöknek valójában meg-alapozottabb ismeretekre és tapasztalatokra lett volna szüksége.

Beszédes pályájának legtevékenyebb időszakát az 1820-1840 közötti évek jelentették. Fő szakterületei az alábbiak voltak: a magyarországi vizek szabályozásai, a nagyobb folyók csatornázása, a vízi utak kiépítése, lecsapolások. Ezeket gyakran igyekezett összehangolni, így a többféle vízügyi terület érdekeinek együttes figyelembe vételét szorgalmazó vízgazdálkodás egyik kezdeményezőjének tekinthető. Nem véletlen, hogy ezek után gróf Széchenyi István 1846-ban Beszédestől kért szakvéleményt a Balaton vízszintjének leszállítása, valamint az ottani gőzhajózás lehetőségeinek kérdéskörében. A mérnök egyik alapelve volt, hogy a nemzetgazdaság felemelkedése érdekében a vizek minél teljesebb körű hasznosítására kell törekedni. Talán szállóigévé vált gondolata is igazolja ezt: „... *házaad udvarából ne ereszd ki az eső vagy hó levét, míg nem használtad: úgy határodból, vármegyédéből, országodból használatlanul a vizet ki ne bocsássad, mert ez ingyen az Isten ajándéka*”. A napjainkban egyre időszerűbbé váló sorok a vízvisszatartás, víztározás szükségességét fogalmazzák meg. Hiszen a Kárpát-medencében csapadékos, vizekben bő időszakokat követően gyakran adódnak csapadékos szegény, aszályos időszakok: ilyen esetekben jól jön a visszatartott víz felhasználása, például öntözés céljából.

Az 1840-es évek második felétől inkább háttérbe húzódva élt dunaföldvári házában: nem publikált a szaklapokban, és az akkor aktuális Tisza-szabályozással kapcsolatban

A mérnök végső nyughelye Dunaföldváron (Belvárosi temető, Fehérvári utca I-175. sírhely)

sem fejtette ki véleményét (utóbbiban Vásárhelyi Pál mérnök vette át a kezdeményezést). A levert 1848-49-es forradalom és szabadságharc után felfüggesztették a vízi társulatok működését, a későbbiekben a munkákat immár közvetlenül császári tisztviselők irányították.

Beszédes József-emlékek napjainkban

Magyarokanizsán található róla elnevezett utca, és annak tengelyében mellszobra áll. Ugyanitt nevét viseli a magyarokanizsai Beszédes József Mezőgazdasági és Műszaki Iskolaközpont. Baján névadója a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Víz Tudományi Kara kollégiumának. A mérnök egykori dunaföldvári lakóházán emléktábla emlékezik meg róla (Kossuth Lajos utca 10.) Az inzellér nevét viseli a dunaföldvári Duna-híd. A mérnök a névadója a dunaföldvári általános iskolának is. Siófokon sétány és általános iskola viseli a nevét, a város főterén 1999 óta mellszobra áll. Dunaföldvár központjában szobor állít emléket a geodéziai felmérést szívesen végző vízimérnöknek. Munkásságának elismertségét az is bizonyítja, hogy a hazai vízgazdálkodási társulatok legmagasabb szakmai kitüntetését Beszédes József-díjnak nevezték el.

Zárszó

„Nagy volt mint mérnök is. Ha nem is valósult meg valamennyi terve, akkor is nagyot alkotott, mint a magyar műszaki irodalom egyik megalapozója, s mint a magyar vízépítésnek apostola, tettben és írásban mestere.” – írta róla Fodor Ferenc a mérnök halálának századik évfordulója alkalmából tartott megemlékezésen. (Fodor Ferenc: Beszédes József emlékezete. Vízügyi Közlemények, 1952. 2. füzet, 167. o.) ■

Emlékképek Gergely Józsefné Békei Irén hagyatékából 3. A Bajai Csillagvizsgáló történetéhez

Közzéteszi:

Marosvásárhelyiné Gergely Anna

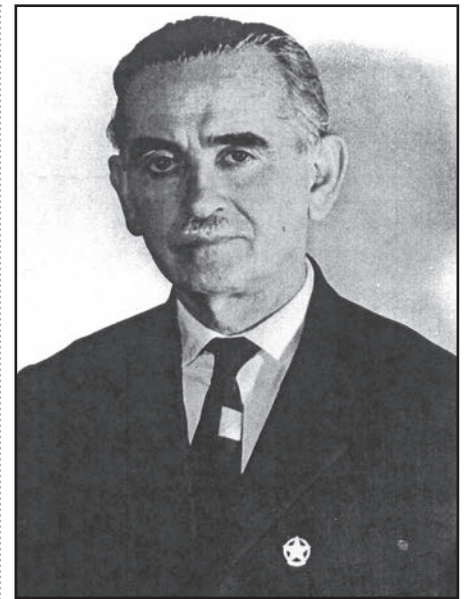
■ A Bajai Honpolgár a korábbi években foglalkozott már a Bajai Csillagvizsgáló és a hozzá kapcsolódó személyek bemutatásával, valamint e nevezetes objektum történetével. *Dániel József, Laki Ferenc* és a néhai *Schmidt Antal* írásaikban megemlékeztek azokról a nevezetes bajaiakról, akik tevékenységükkel és nem kisebb mértékben a személyiségükkel, a városukért való tenni akarásukkal beírták magukat Baja „tudományos” életének történetébe.

A családjunkban fellelhető dokumentációból már többet közkinccsá tettünk, jelen írásunkkal a Csillagvizsgáló történetéhez is szeretnénk hozzájárulni. Ebben a cikkben nagyapámról, *Békei Sándorról* írok, akinek alakja már többször megjelent a Bajai Honpolgár hasábjain (*Egy családi vállalkozás története, A Békei család zenei vonatkozásai* stb. írásokban), de most igyekszem másik oldaláról is bemutatni őt „kordokumentumok” segítségével. Igaz, hogy neve és tevékenysége egy-egy mondat erejéig előfordult olyan ismert emberek bemutatása során, mint például *Torda János, Ill Márton*. Azok közé tartozott, akik az alapítástól kezdve nélkülözhetetlen munkát végeztek az előbb említettek kivül: *Borbás Mihály, Dobler Mihály, Balanyi László, Bérci László, Sütő Károly*. A továbbiakban talán teljesebb

képet kaphatunk a csillagvizsgálóról és Békei Sándorról az alábbiak közlésével.

A ma már nem létező „központi újság”, a *Népszabadság* 1959. május 20-án megjelent számában olvashattak országsszerte a bajai Csillagvizsgálóról *A Szovjetunió Csillagászati Bizottságának 113-as megfigyelő állomása Baján* című írásban. Részlet belőle: „Baján vagyunk a Tóth Kálmán utcában, ahol rendszeresen működik és fejlődik a Bajai Csillagvizsgáló. Története még 1947-ben kezdődött néhány olyan emberrel, akik nemcsak érdeklődtek a csillagászat iránt, de áldozatokat is hajlandók voltak vállalni. Hamarosan kitűzték a nagy célt, igazi csillagda létesítését. Az első összeget – 500 Ft-ot – 1948-ban kapták a várostól. Knézy Pál városi főmérnök távcsövet tervezett. Békei Sándor optikus elkészítette ennek teljes mechanikáját és optikáját, természetesen ingyen a gyűjtéssel szerzett anyagból”... (Sajnos az eredeti újságcikk már nincs meg a családi archívumban.)

Egy másik újságból is csak egy oldalnyi maradt meg – igaz, ez eredetiben, csak épp fejléc és dátum nélkül –, igazából kutatómunka szükségeltetne a fentiek felderítéséhez –, talán egy korabeli *Élet és Tudomány*-ból vagy ahhoz hasonló kiadványból idézünk. A cikk címe *A 113-as állomás története*, az alábbi részletet emeljük ki belőle: „... a bajai csillagvizsgáló egyben a Szovjetunió Tudományos

Akadémiája csillagászati bizottságának 113. számú szputnyikmegfigyelő állomása is és neve ...” A B. E. monogramot viselő cikkíró a továbbiakban – a szocialista korszakra jellemző stílussal – mutatja be a csillagda szinte mesébe illő létrehozásának történetét és az alapítókat név szerint. Az obszervatórium vezetője Borbás Mihály lett, aki a Magyar Nemzeti Bank bajai fiókjának tisztviselője, a csillagászat amatőr szerelmese volt, és ezt a feladatot „társadalmi munkában” látta el. Két függetlenített tudományos kutató is itt kapott munkát: a 29 éves Ill Márton és a 31 éves Dobler Mihály, mindketten fizikusok. A cikk folytatása szerint „... egy szép napon vendég érkezett – Pulkovóból. Panajotov szovjet csillagász meglátogatta a bajai csillagvizsgálót, meghatottan dicsérte a társadalmi munka és összefogás e szép példáját és megállapította, hogy a bajaiak példásan látják el feladatukat megérkezett a szovjet elismerés kézzelfogható bizonyítéka is: tíz darab AP-1 típusú szputnyikkövető távcső, amelyet a pulkovói tudósok ajándékba küldtek a fiatal bajai kollégáknak.” Ebben az írásban is elhangzik a cikkben már korábban leírt mondat: „A tervet Knézy Pál városi főmérnök készítette, az első távcsövet Békei Sándor optikus szerkesztette meg – tudományserzetből, ingyen.”

Hogy miért válik ez számomra különösen hangsúlyossá, annak magyarázatát egy eredetiben is fennmaradt „beadvány” erősíti meg, amelyet Borbás Mihály írt 1954. május 14-én a Baja Városi Tanács VB Titkárságának.

Csillagvizsgáló a Tóth Kálmán utcában

A 113-as állomás története

Legutóbbi számunkban képes tudósításban számoltunk be arról, hogy a bajai csillagvizsgálóban sikerült észlelni a szovjet holdrakéta becsapódását. Ezúttal a máris nagy eredményes élet fiatal tudományos intézményéről adunk képet olvasóinknak.

A szakörökön kívül kevesen tudják, hogy Baján csillagvizsgáló van. Még kevesebben tudják azonban, hogy ez a fiatal, vidéki tudományos intézmény sokkal ismertebb külföldön, mint nálunk: a bajai csillagvizsgáló egyben a Szovjetunió Tudományos Akadémiája csillagászati bizottságának 113. számú szputnyikmegfigyelő állomása is és neve, valamint megfigyelő munkájának eredményei rendszeresen megtalálhatók a szputnyik megfigyelésekről kiadott és az egész nemzetközi tudományos világ által olvasott többnyelvű szovjet bulletinben.

Hogyan lett a kis csillagvizsgáló bel nemzetközi hírű és jelentőségteljes intézmény?

Tudományserzet, szorgalom és kitartás

1947-ben kezdődött... Élt Baján néhány ember, akit nagyon érdekelt a csillagok világa. Köztük Borbás Mihály, a Nemzeti Bank bajai fiókjának tisztviselője, a csillagászat amatőr-szerelmese. Elhatározták, hogy népszerűsítik kedvenc tudományágukat és előadásokat rendeztek a bajai múzeumban. De jó lenne az előadásokat bemutatással gazda-

Szputnyik-teszt a szovjet távcsövekkel. Balra: Borbás Mihály, Áll: Ill Márton, a háttérben Dobler Mihály

Békei Sándor nagyapám magántulajdonban lévő üzlete – a Békei Optika – az 1930-as évek végétől nőtte ki magát önálló vállalkozásban, két lépésben. Az „első kisboltot” a jelentősebb követte, amely későbbiekben az ún. nagy csemege üzlethelyisége lett az alagsorban lévő műhelytraktusokkal (jelenleg a belvárosi templom melletti játszóház). A látszerészeti cikkekén kívül tartottak még orvosi műszereket, csecsemőmérlegeket, kozmetikai és babaápolási cikkeket, teniszütőket stb., az egyre növekvő fotózási kedvhez pedig fényképezőgépeket, filmeket, amelyeket elő is hívtak, a képeket pedig elkészítették rövid határidőre. Nagyapám szakértelme kiterjedt a fent említett eszközöknek a javítására is, amit nagyon szívesen vállalt. Ezeket a munkákat sokszor otthon is csinálta, jól felszerelt műhely állt a rendelkezésére. Ennek ismeretében és a korabeli politikai viszonyokat is tekintve „megrendítő és egyben felemelő” érzés volt olvasni a beadványt, ugyanis a 40-es évek végén „beállamosították” a 13 főt is foglalkoztató családi vállalkozást, őt magát meg is hurcolták. Mivel nagyapám jó szakember volt, és értett a kereskedelemhez is, ezért az újonnan létrehozott „Állami Ofotért” szaküzlet vezetésére kapott felkérést. Az előzmények ismeretében ez a vállalat Békei Sándortól nemcsak „udvarias” gesztus volt, hanem a város érdekeit is figyelembe vette, hiszen akkoriban ő volt Baján az egyedüli szakember ezen a területen.

A Bajai Honpolgár 2010. februári számában Schmidt Antal tollából megjelent *Arcképvázlat Torda Jánosról* című cikkében közölt egy mondat kiegészítését is megtenném itt: „...a legelső között volt Torda Jánosnak motorcsónakja a városban ... Rajta kívül akkoriban

csak Flórián ügyvéd, Köbling malmos és még valaki rendelkezett motorcsónakkal.” Hát ez a valaki Békei Sándor volt, aki még a csónakmotorok javítására is mert vállalkozni.

Visszatérve a beadványhoz – részletek:

„A csillagvizsgálónak szóló műszerész munkája végzése folyamán Békei elvtárs (!) arról értesített, hogy a tanács a tulajdonát képező kis esztergapadot és fúrógépet le akarja foglalni. Ezzel kapcsolatban szükségesnek tartom a tanács figyelmét a következőkre felhívni.

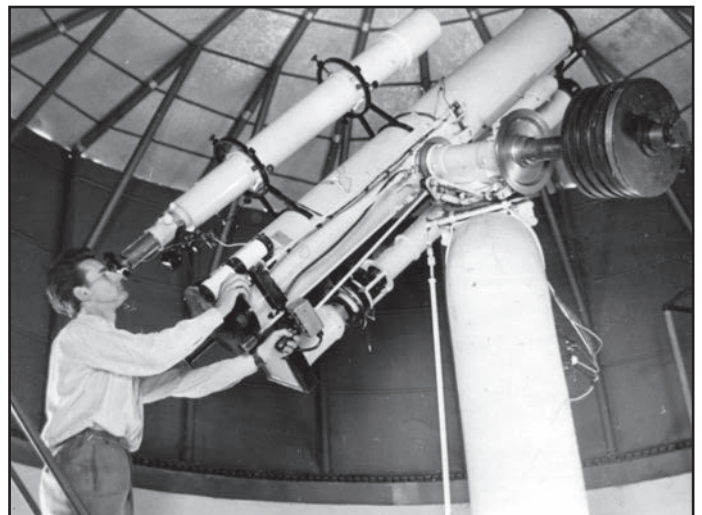
Békei elvtárs az épülő csillagvizsgáló részére módszeresen végez kifejezetten társadalmi munkában műszerész munkákat ... ez a műszer átalakítás, illetve javítás végett jelenleg is nála van. ... Amennyiben a tanács Békei elvtáristól elveszi a kis berendezését, ez igen érzékenyen érintené a csillagvizsgálót is. Békei mindenkor teljesen ingyen dolgozott és az, hogy a jelenlegi műszer megvan, nagyrészt neki köszönhető. ... Eddig végzett munkáját a budapesti szakemberek is elismerték. ... Amennyiben tehát kisméretű berendezését elvonnák, a csillagda kénytelen lenne fővárosi műszerészeknél dolgoztatni, ami viszont azt eredményezi, hogy ... pénz kellene, ... utazgatni ... munkából való kiesés állna be ... stb.

Az pedig, hogy a csillagvizsgáló megfelelően fejlődjön, működjön nem csak magának a csillagvizsgálónak fontos, de igen fontos a tanácsnak is, ezen túlmenően az ország-

nak is. Ez nem túlzás, hiszen megfigyelésinkkel a budapesti Csillagvizsgáló Intézetnek, azon keresztül pedig egy világszervezet részére dolgozunk. Kérem fenti indokok alapján a tanácsot, hogy valamilyen formában hagyják meg továbbra is Békeinél az esztergapadot és egyéb felszerelését.”

Így tehát nagyapám jól felszerelt műhelye ugyan megmaradt, házunk azonban az államosítást már nem kerülhette el, és mivel nagy házról volt szó, családos lakókat is beköltöztettek. Én magam is 1947-ben születtem, így tehát egyidős vagyok a bajai csillagdával, amely azóta rendkívüli fejlődésen ment keresztül, hála a ma élő, tudományokkal foglalkozó embereknek.

Hozzá kell tennem – visszagondolva a gyermekkoromra –, nagyon békésen és számomra akkor „felhőtlenül” teltek el az évek, semmit sem éreztem mindazon a „bántásokból”, amelyek a nagyapámat érték, sőt utólag büszkeség tölt el, ha életére és ténykedéseire gondolok. ■

Gubkó Adrienne (1973-2022) emlékére

Összeállította: Pethő Attila

■ Újabb fájdalmas veszteség érte a Bajai Liszt Ferenc Alapfokú Művészeti Iskola közösségét. 2022. március 27-én, hosszan tartó, súlyos betegség után elhunyt Gubkó Adrienne zongoratanár. A szélesebb nyilvánosság számára talán kevésbé volt ismert a neve és az egyénisége, de kollégái és tanítványai jól tudták, hogy különösen értékes emberrel dolgozhatnak együtt, és ezt a kivételességet a szülők is érzékelték.

Gubkó Adrienne 1973. július 9-én született Kárpátalja egyik kisvárosában, Rahón. Néhány év múltán a család Ungvárra költözött, Adrienne itt kezdte az iskoláit, és itt találkozott a művészetekkel is – zenét tanult, kórusban énekelt, de rajzolni és festeni is szépen tudott. Ungváron végezte el a Zeneművészeti Szakközépiskolát, majd a család 1992-ben Magyarországra költözött. Baján telepedtek le, ahol rokonaik éltek. (A család számára mindig is fontos volt a magyarságuk, hiszen Adrienne szülei is az egykori Magyarország területén születtek.) Adrienne első munkahelye Bátaszéken volt, majd hamarosan bekerült a bajai Liszt Ferenc Zeneiskolába, ahol csaknem három évtizeden át tanított. Pályafutása során éppúgy voltak versenyeredményt elért növendékei, mint zenei pályára készülő: lelkiismeretes, odaadó munkájára, gondoskodó figyelmére és szeretetére azonban minden tanítványa számíthatott. Ahogyan mi, kollégák is számíthatunk a segítségére, együttműködésére, higgadt véleményalkotására. Szerettük emberségét, határozottságát, finom humorát. Hosszú időn át volt a magánénekesek korrepetitora. Zongorakísérőként nemcsak a növendékhangversenyeken szerepelt, hanem a tanári koncerteken kollégáival is szívesen muzsikált együtt.

Édesanyja ezt írta róla: „Jó tanuló, szorgalmas, kötelességtudó, vidám kislány volt.” Úgy tűnik, ezek a tulajdonságok a későbbiekben sem hagyták el – mi is ilyenek ismertük meg. „Nagyon határozott, erős jellem volt. Amikor áttelepültek Kárpátaljáról – de már előtte is –, mindig ő tartotta a lelket a családban. Ő volt az egyedüli, aki nem zuhant magába, ha valami probléma támadt, hanem mindig megtalálta a megoldást, hol saját erejéből, hol segítségel” – idézi fel alakját férje, Kovács László. Szorgalma, lelkiismeretessége, elhivatottsága vértette fel az évek során azokkal a szakmai tapasztalatokkal, amelyek révén eredményesen és hitelesen tudott dolgozni.

Sok dolga lett volna még közöttünk, sokat lehetett volna még a zeneoktatásért. Mindössze

49 éves volt. Nyugodjék békében! (P. A.)

Kollégái a következő sorokkal emlékeznek rá.

Kunosné Dankó Ilona (hosszú időn át a zongora tanszak vezetője): „Iskolánk zongora tanszakának egyik kiemelkedő tanáregyénisége volt Adrienne. A múlt időt képtelenség megemészteni. Szakmai tudása, embersége, nyugalma, türelme mindannyiunk számára példaértékű. Igazi kollégaként viszonyult mindannyiunkhoz, segítőkészsége, partnersége utánozhatatlan. Minden növendékével jó kapcsolatot teremtett, hiszen jól tudta, az egyéni órák sikere a kölcsönös bizalmon nyugszik. Több növendékét versenyeztette, művészeti alap és záróvizgára készítette fel. Alapos, precíz munkáját jellemzi, hogy a mostanra »árván« maradt növendékei kiválóan megállják a helyüket új tanáraiknál is. Ő maga rendkívül jó zongorista volt, főként korrepetitorként lépett fel számos hangversenyen. Jól ismerte a zongorairodalmat és a társművészeteket. Kitartó pedagógus volt, aki addig nem állt fel a zongora mellől, amíg a növendéke meg nem értette, vagy meg nem érezte a tanult művet. Mindig számíthatunk jó szervezőképességére, megbízhatóságára.

Egy igen komoly, kedves, szerény, kissé visszahúzó tanáregyéniséget veszítettünk el – pótolhatatlan marad mindenki számára!”

Czick Dalma (egykori tanítványa): „Én úgy láttam, hogy minden növendéke szerette és ragaszkodott hozzá. Az órák egyáltalán nem csak a szakmai munkáról szóltak, hanem szinte bármit meg lehetett beszélni vele, ami a tanítványai szívét nyomta.

Sokkal – köztük velem is – azzal sikerült megszerettetnie a zongorázást, hogy látszott rajta, nagyon szereti azt, amivel foglalkozik. A hivatásának él, ez pedig mindenkit arra ösztönzött, hogy ugyanígy tegyen, és sose adja föl az álmait.

Hálás leszek neki egész életemben, hiszen nagy kincsekkel ajándékozott meg: a zene szeretetével és az együtt eltöltött hosszú évek alatt kialakult igazi barátsággal.”

Kántor Erika zongoratanár: „Emlékeimet összegezve a dédanyámig kell visszamenem. Ő volt az, akit a Nagy-Magyarország Partiumából, a szülőföldemről Kárpátaljára vetett a sors. És megint csak a sors különös játéka, hogy unokáját, édesanyám első unokatestvérét Bajára vezette. Adrika ugyanis az ő férjének unokahúga volt.

A családi köteléken túl szakmánk azonos-sága is közel hozott bennünket egymáshoz. Nehéz szavakban megformálni egy ember

Gubkó Adrienne (1973-2022)

jellemrajzát, de néhány meghatározó vonását megkísérlem felidézni: szakmai igényesség, maximalizmusra törekvés, precizitás, megbízhatóság, pontosság az időt illetően. Mindezek mellett nagyon érzékeny lélek volt, sajátos fanyar humorral. A lelke mélyén megbújó nagy érzékenységet fiatalos lendülettel, nagy gesztusokkal leplezte. Mindig vibrált, tele volt építő ötlettel, a megoldások híve volt. Amit elkezdett, azt becsületesen be is fejezte.

Még sok szép szakmai feladat és siker várt rá. Hiszem, hogy a lélek halhatatlan, és amíg gondolunk Adrikára, addig itt van közöttünk.”

Tuzson Ágnes zongoratanár: „Iskolánkba érkezésed után hamar megszerettünk, elnyerted a szülők, növendékek megbecsülését. Gyönyörű, művelt teremtés voltál, páratlan zenei ízléssel, stílusérzékkel, empátiával megáldva. Határozott egyéniségeddel, kedvességgeddel tudtad önállóságra, igényességre, a zene szeretetére nevelni növendékeidet, figyelve minden rezdülésüket, még a későbbi életük alakulását is.

Nem vágytál vezető pozícióra, életed a tanítás volt, de korrepetitorként is szerettek veled együtt dolgozni a kollégák. Sikereikhez sokat hoztattél.

Itt, a bajai zeneiskolában szövődött köztünk az eleinte kollegiális kapcsolat, mely idővel mély barátsággá formálódott. A sok, gondtalan, együtt eltöltött szabadidő, a közös muzsikálás, koncertekre készülődés emléke teszi még nehezebbé a búcsúszást.

Hogyan tovább? Tesszük fel a kérdést mi, zeneiskolai tanárok, mert hihetetlen és felfoghatatlan, hogy az elmúlt egy év alatt három kiváló kollégánk távozott örökre. Erre a kérdésre talán az idő megadja a választ, de most csak a hiányodat érezzük: az iskola, a kollégák, a barátok, szülők, növendékek és mindenki, aki szeret téged!” ■

Előkészületek a Baja-Bátaszék műút építéséhez

Sarlós István

■ 1906–08 között megépítették a bajai Duna-hidat – a mai Türr István híd elődjét –, amely a terveknek megfelelően vasúti híd lett, a közúti forgalmat a két part között komppal oldották meg. Már kezdetben felmerült annak a lehetősége, hogy a bajai hidat a közúti forgalom számára is használhatóvá teszik, de ezt az első világháború előtt nem alakították át, mivel az 1912-ben elkészült Gombos–Dállya közötti hidat eleve közforgalmú hídként építették.

A trianoni békediktátum (1920) után ismét előkerült a bajai híd közforgalmúvá tételének szükségessége, de ennek hosszú éveig több akadálya is volt. A közforgalmú híd csak úgy tölthette be a közlekedésre és a gazdaságra gyakorolt jótékony hatását, ha állami műutat is csatolnak hozzá, így megszülettek a Bátaszék–Baja közút tervei. A pénzforrások hiánya végigkísérte a Horthy-korszakot, a nagy állami beruházásokat szinte mindig kevesebb pénzből kellett megoldani, mint amennyiből az elvárt eredményt hozhatták volna, így a bajai híd átalakítása és a két település közötti állami út kiépítése is elhúzódtott. A Baja–Pörboly szakaszon a Gemenci-erdőben a vasúti töltésre támaszkodva tervezték az útépitést, bár ez így is komoly földmunkával járt. Az út nyomvonala a pörbolyi „kitérő” után ismét visszatért a vasúthoz, mivel az alapozáshoz szükséges építőanyagok jelentős részét tehervonatokkal hozták közvetlenül a helyszínre. A falun átmenő úttér Pörboly külön hozzájárulást fizetett, és szállítókapacitást biztosított. Az építőanyag szállításán és a munkaerő biztosításán túl további problémát jelentett, hogy a terület magántulajdonban volt, a kalocsai érsek birtoka. Az állami útépitést csak úgy kezdehették el, ha a területeket kisajátították, és ezért az érseknek kártérítést fizettek. A nagy gazdasági világválság következtében sokan elvesztették az állásukat, így állami „ínségmunkát” vállaltak. 1931-ben Baja felajánlotta a városi ínségmunkásokat az állami útépitéshez, ezzel a munkaerő kérdése megoldódott, következő lépésben a tulajdoni viszonyokat kellett rendezni. Erre tett javaslatot Baja város közgyűlésén 1931. december 5-én dr. Borbíró (Vojnics) Ferenc polgármester.

„21.345. kig. [közigazgatási] 77. közgy. [közgyűlési] jkvi. [jegyzőkönyvi] szám
Jelenti a polgármester, hogy a nagym. [nagyméltóságú] m. [magyar] kir. [királyi] kereskedelemügyi miniszter úr 9375/

K.M.II.-1931. számú leiratával arról értesít, hogy a Baja-bátaszéki út földmunkájának megépítését csak akkor engedélyezheti, ha a város közönsége megszerzi az útépités céljára szükséges magánterületeket. Az igénybeveendő magánterületek a kalocsai érseki uradalom tulajdonát képezik, s minthogy az útépités folytán kétségtelenül érdekelt uradalom a szükséges területeket nem volt hajlandó díjmentesen átengedni, ajánlatot tettünk a kártalanítás mértékére vonatkozólag.

Nagyméltóságú gróf Zichy Gyula kalocsai és bácsi érsek úr folyó évi november 28-án kelt 4203 sz. [számú] leiratában kegyes elhatározását közli, mely szerint hozzájárul ahhoz, hogy a Baja-bátaszéki műút építéséhez szükséges és tulajdonjogilag is átengedendő földterület kártalanítási ára kat. holdanként 320 P-ben, a csak földanyag termelése céljából átengedendő, de tulajdonjogilag az uradalom nevében maradó és a földkitermelés után az uradalom részére használatra is visszabocsátandó terület kártalanítási ára kat. holdanként 80 P-ben állapíttassék meg.

A kártalanítási ár pusztára földre vonatkozik, mert az erdős részeknél szükséges fakitermelést az érsekuradalom magának tartotta fenn, sőt a munkálatokat már folyamatba is tette. Hogy az útépitési munka további késedelmet már ne szenvedjen és hogy a nagyszámú ínséges munkanélküliek mielőbb munkához, illetve kenyérhez juthassanak, javasolja a polgármester a szükséges érseki uradalmi területeknek az elfogadott ajánlat alapján való megszerzését és az útépitő hatóságnak azonnal rendelkezésre bocsátását. A kártalanítás költségei, ha az igénybeveendő területek mértéke az utat tervező szekszárdi m. kir. államépítészeti hivatal előmérteit valószínűleg túl is fogja haladni, legfeljebb 3000 P-t tesznek ki a szükséghez képest tényleg felmerülő költség jóváhagyás esetén

Helyreigazítás

Áprilisi lapszámunk nyomtatott változatába két sajnálatos hiba csúszott. Szettele Katinka Szab Áronnal készült interjújának címe helyesen *Tapintható, látható művek*, míg a 24. oldalon található galériában szereplő egyik Szabó Áron-alkotás címe nem *Raklap*, hanem *Rakpart*. Az érintettek és olvasóink szíves elnézését kérjük!

A szerkesztőség

a közúti alap kiadási IV. rovat terhére lesz elszámolható.”

A közgyűlési előterjesztésben több elmentmondás is található. Az állami műút az elkészülte után nem a város tulajdonába kerül, hanem a magyar államot illeti, azaz a földterületek kisajátítását nem a városnak, hanem az államnak kellett volna elintéznie. Baja egy olyan területért fizet, amely utána nem lesz az övé. Ebből következik, hogy ezt a rendkívüli költségvetési tételt nem állja, bár a kisajátítást a város elvégzi, ami előreláthatóan 3000 pengőbe kerül majd a városnak.

Ilyen feltételek mellett is megérte ezt végigvinni, mivel a bajai ínségmunkások számára az útépités kitűnő – igazából egyedüli – munkalehetőséget jelentett. A gazdasági világválság következtében munkanélkülivé vált emberek számára így kenyérkereseti lehetőséget biztosítani sokkal egyszerűbb, olcsóbb megoldásnak tűnt, mint önálló városi építkezést indítani. A pénzügyi elszámolást megkönnyítette, hogy a megjelölt 3000 P-s kártalanítást a város nem fizette ki az érseknek, hanem az egy évvel korábbi Baja-Bajaszentistván egyesítésből a városra az érseki uradalom részéről áthárított költségekbe beszámította, bár a közúti alapot megnyitotta az esetleges további – nem az érseki uradalom irányába felmerülő – költségek fedezésére. A területeket 1932-ben sajátították ki, és ebben az évben kezdték meg az építkezéseket is, amelyek még hosszú éveig eltartottak. ■

ELŐFIZETÉSI FELHÍVÁS

Lapunk továbbra is előfizethető.

Érdeklődni az alábbi telefonszámon lehet: 79/322-600

A Bajai Honpolgár példányonkénti ára **330 Ft**, a dupla szám **600 Ft**. Előfizetési díjaink a következők.

- **Helyben** (házhoz szállítva) **4 000 Ft/év**
 - A **belföldön** történő előfizetés díja **8 000 Ft/év**;
 - A **külföldi** előfizetés díja (postaköltséggel) **20 000 Ft/év**;
 - Az **online** előfizetés díja nem változik, továbbra is **5 000 Ft/év**.
- Fizessen elő, hogy biztosan megkapja!

Bajai Honpolgár Alapítvány

Kati néni virágai

Lex Orsolya

■ Van egy porta Szeremlén, ahol szebbnél szebb virágok nyílnak: sárga, lila, rózsaszín, piros. Mennyi szín... Az ember mosolyogni kezd tőle. Amikor először jöttem Kati nénihez, akkor is így szólt az instrukció: *Sokáig kell menni az úton, egészen addig, amíg sok-sok sárga virágot nem látok a ház előtt.* Könnyen odataláltam, pedig még a házszámot sem tudtam, s bevallom, máig sem kérdeztem rá, pedig már jó néhány-szor jártam ott

Ezen a szeremlei a portán nemcsak a kertben nyílnak színes virágok, melyekből csakrot lehet kötni, hanem bent a házban is. Kati néni keze nyomán ugyanis egyrészt a kert szépül, másrészt pedig anyagok, melyekből aztán szeremlei szoknyák készülhetnek. Manapság már nemcsak szeremlei szoknyák, hiszen ő festette meg *Németh Hajnal Aurora* sárközi kollektívája számára is azokat a selyem, brokátselyem anyagokat, melyekből a Hungarikum díjas kollektívó elkészült.

S hogy kicsoda Kati néni? Életének története is oly színes, mint a virágok, melyek körülveszik őt és a hozzá látogatókat. *Szabados Józsefné (sz. Mikacs Katalin)* 1941 májusában jött a világra Csátalján. 5 éves koráig családjával Csátalján lakott, míg a történelem sodrában egy szép napon el nem vették a házukat. Egy batyuval kerültek ki a frissen épített házukból, melyre Kati néni a mai napig emlékszik. A nyitott gangos hosszúházat Kati néni kőműves nagyapja építette, mely éppen csak elkészült, az utcai ablakai még az asztalosnál voltak, amikor el kellett hagyniuk. Előbb édesapja testvéréhez költöztek, akit hamarosan kitelepítettek Németországba. Így a család újra utcára került, majd ismét rokonokhoz, s aztán megint az utcára. Végül az édesanyja legidősebb bátyja révén jutottak el Szeremlére, s kerültek a Kis tanyára cseledkedni 1945-ben.

A magyar nyelvet itt tanította meg nekik egy szintén ezen a tanyán dolgozó testvérpár, hiszen Kati néniék otthon csak a német nyelvet használták. Sokszor adódott ebből kellemetlenség, csúfolták őket az iskolában, de szépen lassan megtanulták. A tanyáról azonban – főképp télen – iskolába járni nem lehetett, így kis idő múltán a faluba költöztek egy olyan házba, melynek tulajdonosa Vodicán lakott, s házát felajánlotta használatra a család számára. Néhány esztendő múltán azonban innen is költözniük kellett. Végül egy ún. *kisajátított*

Szabados Józsefné (Mikacs Katalin)

háznál egyetlen szoba-konyhában kaptak lakhatást. Kicsi helyen, ágy az ágy mellett, de legalább volt hol lakni. Meg kellett tanulni a nyelvet, elfogadni az új helyzetet. Az édesanyja és a nagyszülők Szeremlén is a sváb viseletet hordták, a lányok azonban már felvették a szeremleiket. Az iskolában *Dittler* kántortanító szervezte a néptánc-csoportot, s a lánytestvérek is jártak a próbákra, versenyekre. Kezdetben kölcsön kellett kérni a viseletet, mert sajátjuk nem volt, aztán később lett az is.

Kati néni édesanyja nem sokkal később súlyosan megbetegedett, lebénult, így Kati néni és a húga nagyszülői felügyelet alá került. Sok nehéz pillanat adódott a lányok életében. Ilyen volt, amikor az édesanyja részére télvíz idején a két kislánynak gyalog kellett gyógyszerért mennie Bajára. Mire minden gyógyszertárat összejártak, egészen rájuk sötétedett. Közben már otthon is keresni kezdték őket, végül egy rongyszállító autó hozta haza Szeremlére a testvérpárt. Kalandosan ugyan, de megszerezték a szert, amelyre édesanyjuk gyógyulásához szükség volt.

Az apai nagyapa családját Németországba telepítették, akik hívták külföldre az itthon maradottakat is, ám mire az édesanyja megkapta a letelepedési engedélyt, az édesapja kint újra megnősült.

Végül a lányok mégis Németországba utaztak, ahol iskolába jártak. Kati néni varrni, főzni tanult, és sok egyéb olyan munkát, amire egy háziasszonynak szüksége lehet. 1957 őszén újra hazajöttek Szeremlére,

addigra itt már termelőszövetkezetek alakultak, ahol fiatal lányként Kati néni aratott, markot szedett, cséplőgép mellett dolgozott. 19 évesen ment férjhez, 1961-ben született meg első gyermeke. S bár férje halála után fiatalon magára maradt, életkedve, lendülete sosem hagyta el.

Mindig is szerette a szeremlei népviseletet, amelyről mindig szívesen beszél. *Szalag volt a lányok hajában, vagy koszorúban volt a hajuk, perémmel (aranycsipkével díszített bársonyszalag). Alsóruha a csipkés pöndő, aztán jön a rokolya, s tetejibe a fodros rokolya, hogy szép bő legyen, szépen álljon. A tetejibe szoknya. A felsőttesten bőing és a pruszlik. Az ingen szalagok, a pruszlik is szalaggal összefűzve, megkötve. A ternőszoknya is fodros volt valamikor, ám lassan kikopott, hisz kevesebb a munka azzal, amelyik nem fodros. Aztán divatba került a sima szoknya, s átalakult. Volt asszony, aki magának megcsinálta, de voltak ügyes kezű varrónők, akik varrtak másoknak is. Most már nemigen van a faluban, aki varr rendelésre szeremlei viseletet.*

Kati néniék a mai napig szenvedélye a népviselet, a tánc. Szívesen emlékszik vissza azokra az időkre, amikor a lányok, asszonyok a szép szeremlei viseletben mentek a templomba, sétáltak a töltésen, hiszen amikor kislány volt, még viseletben jártak. Mire Németországból visszaköltöztek, addigra sokan *kivetkőztek* (azaz levették a parasztviseletet), divatba jött az uras szoknya, a rövid haj. A folyamat viszonylag gyorsan ment, könnyebb volt a kis szoknyát

hordani, mint a sokszoknyát. *De azért csak szebb volt a régi* – mondja nosztalgiával Szabados Józsefné.

Kati néni népviseletet először a lányának varrt, aztán jöttek mások is, hogy készítsen nekik is. Így kezdett bele a viseletvarrásba. Az anyagok megfestését autodidakta módon, önszorgalomból tanulta meg. A bajai Patyolatban, ahol dolgozott, felkeltették az érdeklődését a sablonok, a textilfestéssel való munka. Láttá a hosszú asztalt, a festékeket. A selymek festését két bátaszéki férfi csinálta, de a festéket egy idős bunyevác asszony (akit mindenki csak *májkónak* hívott) keverte, aki soha nem engedte meg, hogy bárki is megnézzé, ellesse a tudományát. Így Kati néninek magának kellett kikísérleteznie a festék keveréstől a textilre vitelig mindent. Sokat törte a fejét.

Amikor a Patyolat a Szegedi útra költözött, ő már nem vállalta a munkát a továbbiakban. Azt azonban megtudta, hogy a *kincset érő* festősablonokat eltűzelték, holt óriási értéke volna, s lenne még most is, hiszen ezekkel a sablonokkal vitték fel a festett selymekre a szebbnél szebb mintákat. A sablon elkészítése a legnehezebb feladat. Kati néni azért ebbe is belevágott, s temérdek elrontott sablon készítése után megtanulta, hogyan lehet sikeresen meg-

A régi szeremlei viselet

csinálni. Hosszas küzdelem árán jött rá, hogy mi mindennek kell stimmelnie, hogy egy komplett sablon sor (5-7-9 színhez) rendelkezésre álljon.

A sablon már megvolt, de nem volt még megfelelő festék. Végül hosszas utánajárást követően Budapestről sikerült szereznie. A színekkel való munkát, keverést, a megfelelő árnyalatot eltalálni nem könnyű. Hosszú kísérletezés előzte meg az anyagra vitelt. Végül sikerült kikeverni a színeket, ám ekkor még nem volt megfelelő gép, amellyel festeni lehetett. Végül Németországból került egy kis kompresszor és festékpisztolyok. Kezdődhetett a munka. Mivel ezt a festéket hőkezelni kellett, hosszadalmas és fárasztó eljárás következett. Kati néni persze a rá jellemző módon ennek így fogott neki: *Mondtam magamnak, hogy akármilyen nehéz lesz, én azért megpróbálom, mert ennek sikerülnie kell. Nagyon munkás dolog a festés. Egy 5 méteres anyag megfestése napokba, akár hetekbe telhet. Először ki kell jelölni a felfestendő virágok pontos helyét, hiszen nem lehet taláломra ráfesteni.* Kati néni három sorban

viszi fel a virágcsokrokat az előkészített anyagra. A kijelölés majd egy napos munka, a virágok helyét gombostűvel jelöli ki. Majd a színeket egyesével viszi fel az anyagra. A festék néha összehúzza a selymet. Le kell vasalni a visszajáról, kismítani a textíliát, mert csak úgy passzol rá pontosan a sablon, így lesz pontos, szép a minta. Minden szín után kezet kell mosni. Nagyon fárasztó folyamat, mivel nagy figyelemmel kel csinálni, ha azt szeretnénk, hogy tökéletes legyen a végeredmény. Az 5 méter anyagot színenként kell hőkezelni. A festék, amelyet Kati néni használ, nem jön ki a szoknyából még mosáskor sem. A régi, eredeti mázolt virág bizony sérül az idők során: lekopik, ha víz éri, elmosódik, mivel az mésszel kevert festék volt. Ezért nem is lehet a régi mázolt virágú ruhákat mosni, tisztításuk, rendben tartásuk nagy figyelmet, hozzáértést igényel. Manapság az eredeti, festett, mázolt virágú viseletek ára igen borsos, hiszen gyönyörűek egytől egyig.

Kati néniről mostanában sokat hallani. Lépten-nyomon belefutunk a televízióban, közösségi felületeken, mivel ezen munkája nyomán bekerült az Aurora FolkGlamour projektbe, hiszen anyagot festett a fent már említett *Sárközi kollekciónak*. A kollekciónak Hungarikum díjat nyert, ezért különösen nagy büszkeség, hogy a szoknyákon Kati néni virágcsokrai mosolyognak. Jó volna, ha ezt a munkát, a folyamatot megtanulná tőle valaki, hiszen azzal biztosítaná, hogy a mesterség hagyományos formája fennmarad. ■

Kati néni motívumai a Aurora FolkGlamour kollekciónak

Baja és Bajaszentistván közbiztonsági „felosztása”

Sarlós István

■ 1930. november 1-jén egyesült Baja város és Bajaszentistván község. Bajaszentistván beolvadását ugyan 1929-30 folyamán hosszabb egyeztetések és tárgyalások előzték meg, de maradtak olyan pontok és közigazgatási szervek, ahol a két település egyesítése nem ment zökkenőmentesen, és a gyakorlat hozta a megoldásokat. Ide tartozott a két karhatalmi szerv, a bajai rendőrség és a bajaszentistváni csendőrség működési területeinek megosztása is.

A rendőrség története az állam születésével kezdődik, hagyományai már az ókorra nyúlnak vissza, bár a modern rendőrség elméleti alapjait Robert Peel angol belügyminiszter fektette le 1825-ben. Magyarországon a pandúrok tekinthetők a rendőrség történelmi előzményének. A rendőrség tevékenységi területe elsősorban a városok, Magyarországon a törvényhatósági jogú városok voltak.

A csendőrség történelmi eredete Napóleon Franciaországához vezethető vissza, amikor létrehozták a zsandárokat, a hadseregből kiemelt katonai rendfenntartó erőt. A nyelvújítás során a zsandár szót csendőrré magyarosították. Ausztria-Magyarországon az 1848-as forradalmak után 1849-ben szervezték meg a császári csendőrséget, átvették a francia példát, így a csendőrök először az egyesített hadsereg alá tartoztak. A kiegyezés után, 1876-ban szakmai szempontból átkerültek a belügyminisztériumhoz, de a személyi állománnyal kapcsolatos ügyekben a honvédség döntött. Innentől kezdve a zsandárok/ csendőrök megyei rendfenntartók voltak, de a vármegyei közigazgatás minimális forrásokat biztosított a szervezet számára, ami gyorsan a közbiztonság rovására ment. 1881-ben állították fel a Magyar Királyi Csendőrséget (1882. január 1-jén kezdte meg működését), amely innentől kezdve egy rövid szünettel 1945-ös feloszlásáig tevékenykedett.

Baján, mint törvényhatósági jogú városban rendőrség működött, bár a városhoz tartozó külterületeken, a mátéházi uradalomban csendőrök dolgoztak. A csendőrség a vármegyei fennhatóság alatt álló településeknek, így Bajaszentistvánnak is volt a rendfenntartó szerve. Bajaszentistván Bajához csatolása összekeverte a két rendfenntartó szerv működési területét, amelyet a gyakorlati tapasztalatok alapján tárgyalásos úton rendeztek 1932 májusában.

„8396/1932.

Jegyzőkönyv.

Felvéve Baján 1932. május hó 3-án Baja

törvényhatósági város területén a bajai rendőrkapitányság és a m. [magyar] kir. [királyi] csendőrség között a közbiztonsági szolgálati területek megosztása tárgyában.

Jelen vannak: A m. kir. csendőrség bajai szármagyparancsnokság részéről v. [vitéz] Halmai József csendőrőrmagy, a bajai szármagy parancsnoka, a kapitányság részéről Trenka Kálmán rendőrfőtanácsos, a kapitányság vezetője.

Bajaszentistván községnek Baja városhoz történt közigazgatási átcsatolása folytán szükségessé vált a fenti két közbiztonsági szerv között a szolgálati területek újbóli megállapítása és e tekintetben az alábbi megállapítást kötötték.

A bajai kapitányság ezen jegyzőkönyvhöz csatolt és mindkét félnek egy-egy példányban kiadandó térkép szerinti belterületen, a m. kir. csendőrség pedig a külterületen látja el a közbiztonsági szolgálatot.

A belterület határvonala tereptárgyak szerint tehát:

A Kamarás-Dunaág torkolatától északra a Vajas meder és a Duna balparti védtöltés kereszteséséig a Duna folyam középvonala, innen keletre azon egyenes vonal, amely a Dunavölgyi-csatorna és a mellette a fő irányával párhuzamosan futó első dűlőút találkozásánál ér véget, azután északi irányban a Dunavölgyi-lecsapoló-csatorna jobb partja felső temető északi szélének magasságáig. Innen keletre a temető északi határát összekötő vonal az országútig, az országút észak felé a bajaszentistváni új vám fölötti első kelet felé kiágazó dűlőútig, a Bajaszentistván városrész keleti oldalán a beépített házsorok mögötti első dűlőutak, azután a felsőszőlők-nél a beépített terület határvonala. A felső szőlőkben a vasúttól keletre eső II. dűlőút, innen a Tél utca északi sarkáig terjedő egyenes, majd a Tél, Temető utca, Fehér utca azon szakasza, amely a Katonavárosi külső temetőhöz vezető dűlőútig tart. Majd a dűlőútnak a temető keleti határáig terjedő része, innen a temető keleti határvonalának egyenes meghosszabbításával az izr. [izraelita]

temető délkeleti csúcsát összekötő egyenes vonal, innen pedig az a délnyugatnak húzó-dó egyenes vonal, mely az izr. temető sarkát és a Mátéházi út és a dél felé ágazó vasútvonal metszési pontját köti össze, majd a Lőkert keleti sarkáig a vasútvonal, a Lőkert déli határa és ennek meghosszabbítása a vaskúti országútig. A Petői-szőlők felől a beépített terület déli határa, innen a Kamarás-Duna kereszt töltéséig vezető egyenes, a Kamarás-Duna, a Ferenc-csatornai átvágás, majd ismét a Kamarás-Dunaág jobb partja a torkolatig.

Ezen megállapodás Baja város polgármesterének bemutatott, ki a térképen feltüntetett és tereptárgyak szerint fentebb leírt belterület megállapítást helyesnek és a közbiztonsági szolgálati területnek a fenti módon való elosztását a város érdekeire kielégítőnek tartja.

Felolvasás után jóváhagyólag aláíratott.

Baja város közönsége nevében hozzájárulok.

Baja, 1932. május hó. 18.

dr. Vojnics, polgármester.”

A két bűnüldöző szerv működési területének elhatárolása elsődlegesen a bűnelkövetők szempontjából volt fontos. A katonai hagyományokra visszavezethető csendőrség sokkal durvább módszerekkel dolgozott, ezért rettegettebb volt, mint a városi rendőrség. A hatalmon lévő rendszer gyakran politikai ellenfeleinek elnémítására, a szélsőséges politikai irányvonalakat képviselők féken tartására használta fel a csendőröket. A határban lovon járőröző kakastollas csendőrök a Horthy-korszakban mindvégig a vidéki élet mindennapi részét képezték. ■

A növényekről dióhéjban

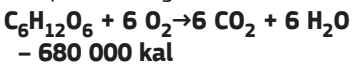
Laki Ferenc

■ 4 milliárd éves Földünkön a szilárd kéreg mindössze kb. 590 millió év óta létezik. Az ezt követő közel 100 millió évben az *algák* a sekély tengerekben, majd újabb 150 millió év elteltével az egész földgolyón rohamosan elterjedtek a szárazföldi növények (*gombák, mohák, harasztok*). A karbon korban a páfrányok, pikkelyfák, zsurlók uralták a szárazföldet. A nyitvatermők, majd 100 millió évig a zárvatermők népesítik be a szárazulatokat. A már megnevezett növénycsoportokat napjainkban közel 400 ezer faj testesíti meg, amelyek a hideg, mérsékelt és trópusi éghajlati övekhez, valamint a tengerszint feletti magasságok szerinti hőmérsékletekhez alkalmazkodva terjedtek el a Földön. Jellegzetes növénytársulásokat találhatunk az ún. vizes élőhelyek – az óceánok és tengerek, valamint a folyók és tavak – vizeiben is.

A zöld színanyagokat (klorofill-a és klorofill-b) tartalmazó növények az ún. fotoszintézis során szervesetlen vegyületekből szerveszt állítanak elő a napenergia segítségével, amely vegyület (a szőlőcukor) valamennyi élőlény alapvető testanyagát jelenti. E folyamat alapképlete:

A légszemes lebontás (disszimiláció) a fenti képletsor megfordításával szemléltethető:

A két folyamatból leolvasható a víz körforgása is. Mivel a fotoszintézishez szükséges napenergiát csak a zöld növényi szervek (levelek, zöld szárrészek) képesek haszno-

sítani, a téli hónapokban a lombhullató fák levelei lehullanak, a lágyszárúak is elhalnak, ezért kb. fél éven át szünetel az asszimilációs folyamat a mérsékelt éghajlatú területeken. Ezen időszakban – néhány örökzöld növényt kivéve – hiányzik a testgyarapodás és az oxigénkibocsátás is. Szerencsére a trópusokon a fotoszintézis folyamatos, így a mozgó légkörben oda is jut elegendő oxigén, ahol a növények „téli álmat alszanak”.

A növények szinte minden szerve (gyökér, szár, virág, mag, termés) fontos *tápláléka* lehet az embernek és a növényevő állatoknak egyaránt. Míg az állatok ezen kívül csupán búvóhelyként vagy fészkelőhelyként használják a növényeket, az ember sok mindent tehet velük: szerszámokat, építményeket, edényeket, bútort készíthet belőlük; házasíthatja, nemesítheti, szaporíthatja, gyűjtheti tudományos vagy gyógyászati célokra; élelmiszeripari és textilipari nyersanyagokat termeszthet, továbbá környezetét is csinosíthatja sokféle dísznövényvel. A felsorolt tevékenységek bármelyike hasznos időtöltésként, hobbiként, sőt hivatásszerűen is végezhető mindazok számára, akik az élővilág hasznos tagjának tekintik a növényeket.

Mi minden kötheti le a növényeket szemlélő érdeklődő figyelmét? A *színek változatosságát* a szíromleveleknél érzékelhetjük. Egy növényfajnál többségében azonosak a színek, csak ritkán üthetnek el (pl. a pillangósvirágzatúaknál). A legtarkább szírmok az árvácskavariánsoknál láthatók. Egy fajon belül (alfajváltozat, forma) változatos színek a tulipán és a krizantém esetében a leglátványosabbak. Egyes növényeknél a lomblevelek is megszí-

neseledhetnek, de az őszi elszíneződések szinte általánosak a fás szárúaknál.

Az év hőmérséklet-változásait szinte havonként más-más növény jelzi januártól (hóvirág) egészen késő őszig (őszi-rózsák). Ki-ki választhat magának kedvencet, ha

A Tompa Mihályt is megihlető hajnalka.

szereti a virágillatokat! (A szerző az akác- és hársfaillatot élvezi leginkább.) Más-más élményt jelenthet, ha egy magányos vagy csoportos virágzó növényfajt analizál (pl. egy gyöngyvirágtelep vagy egy magányos cédrus hatása).

A virágos növények magvai (termései) a mákszemnyitól a tök méretűig nemcsak nagyságukban, számukban, de színeződéseikben is jelentősen eltérhetnek egymástól. Az emberi fogyasztásra alkalmas gyümölcsök vagy egyéb növényi részek íz- és zamatanyagai jelentősen variálódhatnak (l. édes vagy savanyú alma, keserű mandula stb.). A lomblevelek alakja, nagysága, erezte, elhelyezkedése a száron egyaránt a megszámlálhatatlan kategóriájába sorolható tulajdonságok.

A legtöbb nemzet szívesen használ szimbolumként/jelképként a növények közül: rózsza (hazánkban), cédrus (Libanonban), juharfalevél (Kanadában), mandula (a zsidóknál) stb. A művészetek szinte minden ágában (festészet, szobrászat, zene) született világszerte növényi motívumokhoz kapcsolódó alkotás. A *cédrus* nemcsak Csontváryt ihlette meg (*Magányos cédrus, Zarándoklás a cédrusokhoz Libanonban*), de már a Gilgames-eposzban is dicsőítették: „Megtékitik a cédruserdőt, fölmérik hosszát, szélességét;/ föl sudarát a cédrustörzsnek, föl karcsúságát, vastagságát; meg szemlélik a széles utat, az egyenes futású ösvényt;/ látják Imini szenthelyét; a

A kép forrása: Surányi Dezső *Lyra florum – A növények örök himnusz*. Tankönyvkiadó, Bp. 207. o.)

Csontváry Kosztká Tivadar: *Magányos cédrus c. festménye*. Janus Pannonius Múzeum, Pécs

cédrushegy kékes kupoláját/ A hegy előtt királyi-büszkén öröklik, egyenes derékkal/ a cédrusfa – királyi teltség! S királyi újjongás az árnya!” (Rákos Sándor fordítása) A számos színváltozatban pompázó hajnalka szépségét például Tompa Mihály is versbe öntötte: „A kert virágainak bájos seregében/ Hol a kék és fehér liliom nyit szépen/ S a rózsza szomszédja viola, tulipán:/ Virult a hajnalka, mint egy ifjú leány. (...) A virágok között, a szerény folyóka, / A pirosló hajnalt szerette régóta; / Ki őt enyelegve hitta hajnalkának. / Hajnal és hajnalka boldogok volnának...” Tompának egész versciklusa – *Virágregék* – költeményeit különféle virágok ihlették, 1987-ben Surányi Dezső egész antológiát állított össze *Lyra florae* címmel, amelyben neves költők növényekről szóló verseit gyűjtötte össze az ábrázolt növények ismertetésével együtt.)

Gazdag érzelmeinket jól kifejezhetjük néhány magyar szerzeményben egy-egy növény említésével: elég csak a *Jázmínbokor kihajlik az utcára...; Csipkefa bimbója kihajlott az útra...; Sárgát virágozik a repce...; Kéknefelejcs...; Sudár magas, sudár magas a nyárfa teteje...* kezdetű dalokra gondolni.

Jeles költőink szinte mind-egyikének szerzeményei között szerepelnek virágok a fő motívumok között (pl. *Petőfi: Ti akácfák a kertben* vagy *Weöres: Őszi éjjel izzik a galagonya* c. versei).

Abban a reményben fejezem be a hatalmas növényvilág végtelen sok dicséretes tulajdonságát, hasznosságát méltató írásomat, hogy általa is még inkább megerősödhet Kedves Olvasóm a növények iránti szeretete, illetve a növényvédelem fontossága! Mert zöld növényeink nemcsak biológiai létezésünk (táplálkozásunk, légzésünk, vízkörforgás) alapfeltételei, hanem kíváncsiskodó agyműködésünk serkentői, továbbá esztétikai érzelmvilágunk kiapadhatatlan forrásai is. ■

Erdők, cserjések ezerféle színben pompázó virágai.

Forrás: D. Aichele – M. Goilte-Bechtle: *Mi virít itt. Virágkalauz*. Gondolat, Bp., 1991.)

Ételek dicsérete

Szünder Dezső

■ Nem olyan régen történt – bocsáss meg a Kedves Olvasó, hogy nem említetek pontos évszámot –, mintegy 30-35 évvel ezelőtt. Forró, tikkasztóan meleg nyári nap volt. Édesanyám és szeretett nagynéném nehéz edényekben hozta be a konyhánkba a frissen szedett és alaposan megmosott sárgabarackokat, hogy ott aztán azok felejthetetlen ízű lekvárokká lényegüljenek át. A lekvárkészítés folyamatában mi gyerekek is aktívan részt vettünk, ki lelkesen, ki pedig kevésbé. Ami engem illet, én már azokban az időkben is úgy voltam ezzel, mint manapság a borral: az elkészült terméket kóstolom, fogyasztom inkább, a gyártási, előállítási folyamatok talán már akkor is kissé hidegen hagytak. (Ebben alighanem szerepet játszott az a momentum is, amikor egy-két évvel korábban az ujjam kissé mélyebbre tévedt a működő daráló belső részében, nem tudhatom.) Annyi bizonyos, hogy szerettem vagy sem, a családi munkából részt kellett vállalni gyerekként is. Így aztán a meleg konyha kanapéjáról kissé morgolódva keltem fel édesanyám hívó szavára. Hogy is ne éreztem volna magam rosszul, amikor *Nemo kapitány*

sorsának alakulását kellett félbeszakítanom! Mintha a történet így már nem folytatódhatna a maga medrében. Drága nagynénim ezen a ponton jegyezte meg azóta is bennem maradt mondatát: megláttjátok, ebből a yerekből pap lesz, annyit olvas!

Ha nem is lett igaza, hiszen az egyház szolgálatába nem álltam, de a könyvek szeretete elkísért a mai napig. Szeretném hinni, hogy a könyveknek a digitális korban is megmarad a szerepe, lesz helyük az életünkben. Hiszen nem kell ecsetelni, hogy mennyire más érzés kézbe venni egy illatos, nyomdaillatú könyvet és a könyvespolc megfelelő helyére tenni, mint ugyanazokat a sorokat a mai modern kor „kütyüjének” használatával olvasni. Könyvet adni, kapni számomra öröm, az értéke pedig jócskán túlmutat azon az egyre növekvő számon, melyet a hátsó borítón látunk. Ezt az értéket pedig csak növeli, ha olyan embertől kapjuk a könyvet, aki számunkra nagyon fontos.

A könyvek következő értékmérője számomra a benne rejlő tartalom. Már jó ideje az egyik legnagyobb örömet akkor lehet nekem okozni, ha olyan könyvet tarthatok a kezemben, melynek van gasztronómiai kötődése. Természetesen

elsősorban a borral kapcsolatos könyvek sorakoznak a legkedvesebb polcomon, de az utóbbi időkben megszaporoztak rajta a szakácskönyvek, főzéssel kapcsolatos lexikonok is. Sajnos egyre többen

vannak, akik a szakácskönyveknek nem látják létjogosultságát a mai világban. Aligha meglepetés: én nem tartozom ezek közé. Szívesen olvasom újra és újra a régi recepteket, nyitott vagyok az újra. Az ételek az Életünk, minden étel mögött pedig legalább egy történet is van. Ha pedig valaki szeret enni, és érdeklődik a gasztronómia iránt, annak szüksége van a digitális irodalom mellett a kézbe vehető termékekre is. Egészen más élmény egy könyvből, magazin oldaláról elkészíteni a megkívánt ételt, mint az internet bizonytalan forrásaiból tájékozódni. Ami még a könyv mellett szól, hogy ételkészítés során én már tettem tönkre számítógépet, mert beleöntöttem egy hozzávalót...

Az elmúlt időszakban szakácskönyvgyűjteményem három új darabbal bővült. A bajai székhelyű, mára országos hírnevet szerzett *Axiál Kft.* már nem első alkalommal kedveskedik dolgozóinak ezekkel a kiadványokkal. Ahogy a könyveket kézbe veszem, mindjárt világossá válik, hogy a kedveskedés szó cseppet sem túlzó. Mindhárom darab igényes, keménykötésű, belső lapjai is színesek, bár nem fényes, de jó minőségű papíron remek receptekkel és szép fényképekkel találkozhat az Olvasó.

A sorozat első darabja, a *Séf Akadémia* a legapróbb, még kezdő szakácsoknak (14-16 éveseknek, illetve 20 év körüli fiataloknak) szól. Ennek megfelelően a recepteket és elkészítési módokat a lehető legrészletesebben mutatják be és illusztrálják. A receptek hozzávalói tehát nem csupán felsorolásszerűen olvashatók, hanem a könnyebb azonosítás érdekében rajzokon is megjelennek. Felettük pedig szövegbuborékban „Tudtad-e?” felirattal néhány soros érdekességeket olvashatunk az elkészíteni kívánt ételről vagy annak valamely hozzávalójáról. Mindezeket túl – minden bizonnyal – lelkes gyermekszereplők segítségével valódi fényképeken keresztül is megismerkedhetünk az ételkészítés rejtelmeivel.

Ummenhoffer Péter marketing igazgató a könyv előszavában kiemeli, hogy manapság mennyire fontos dolog az otthon, családban eltöltött közös minőségi idő, melybe a főzés, ételkészítés is beletartozik. Itt, a receptek sikeres elkészültének és gyermekeink testi épségének érdekében különösen fontos a „közös” szó, hiszen a könyvben szereplő, gyermekeknek szánt receptek nem úgy szólnak, hogy gyerekek egyedül is elkészíthetik, hiszen olyan konyhai műveletek is szerepelnek, mint

az olajban sütés, levelestészta-nyújtás, éles késsel történő szeletelés, aprítás. Ezek némelyike veszélyessége okán, míg mások gyakorlat hiányában leginkább csak felnőtt felügyelete mellett végezhető. Az olykor komolyan tűnő, ám könnyen elkészíthető receptek mellett – pl. borjúszeletek sajtmártásban – hasznos ötleteket találhatnak a fiatalok arra vonatkozóan is, hogy későbbi életük során otthon is el tudjanak készíteni egy mártást, hogy ne csupán a boltok tömegtermékei jelentsék a lehetőséget egy ízletes étel elkészítése, tálalása során.

Ha pedig a fiatalság megbirkózott a feladattal, és már majdnem minden receptet sikerült elkészíteni, akkor a könyv végén – ami valóban csak a közepe – néhány soros gratuláló sor következik. Akik ennél kicsit többre vágnak már, azok pedig megfordíthatják a könyvet, ahol a hátlapból mindjárt előlap, lesz és itt következnek a 20+ éves korosztálynak javasolt receptek. Itt már egészen komoly dolgokkal lehet találkozni. Aki ezt a sorozatot „végigfőzi”, az kellő technikai tudás birtokába kerül ahhoz, hogy az otthoni lehetőségekhez mérten már szinte bármit el tudjon készíteni. Ez a könyvrész tulajdonképpen igen komoly alapozó, mely a gasztronómia iránt érdeklődőknek akár egész élete során hasznos tudást adhat, hiszen a hazai fogások mellett itt már a nemzetközi konyha receptjei is egyre nagyobb számban jelennek meg. Külön dicséret illeti a szerkesztőket azért, hogy egy háromrészes könyvsorozatban a fiataloknak szánt részben jelentették meg a bajai halászlé receptjét és elkészítési módját, hiszen mikor, ha nem ebben az időszakban kell a bajai fiatalokkal mind-

ezt megismertetni! A könyvrész végén ismét gratuláló sorok, akinek pedig az ételek többségének elkészítése gondot okozott, azoknak egy javaslat: kezd újra a könyvet az elejéről a Kukta Sulival.

A sorozat következő része a *Villára vett Világ*. Talán külön magyarázatra nem szorul a cím, ebben a könyvben Magyarország mellett még 8 ország – Németország, Franciaország, Olaszország, Finnország, Hollandia, Izrael, Dél-Korea, valamint az Egyesült Államok – receptjei találhatóak meg. *Pintér Zsolt* ügyvezető köszöntőjében kiemelte, hogy a cég nemcsak partnerei pontosságát, szakértelmét, hanem konyhaművésztük sokszínűségét is nagyra értékeli. A könyv lapjain a hazai receptek között ott vannak a legnépszerűbb ételeink, szinte minden egyes tájegységünk képviseteti magát ebben. Talán nem véletlenül, de számomra talán a legkedvesebb a szeremlei borsos kalács receptje. De nincs ez másképp a többi nemzet ételével sem: a kiválasztott receptek jól tükrözik az adott ország ételeit, hiszen ki ne tudná, hogy Olaszország a rizottó hazája, Franciaország gasztronagyhatalom és az elegancia példája, Hollandiában gouda sajtot esznek trappista helyett, az USA-ban pedig mindent visz a hamburger, a BBQ, a pulyka és persze a brownie. Az egyes országok receptjei előtt néhány szóban bemutatkozik az adott ország gasztronómiája, a másik oldalon pedig az Axiál adott országbeli partnereinek neve található. A két oldal alapja pedig az adott ország nemzeti lobogója: ötletes elgondolás, segítve azt, hogy az információk könnyebben „beégyenek” az ember fejébe. ■

A harmas könyvsorozat következő, talán bajai lakosként legszerethetőbb kötet az *Erdők, vizek ízei* címet viseli. Kevés olyan településünk van hazánkban, ahol az erdő és a víz ennyire hangsúlyosan, egy helyen van jelen, mint itt, Baján. A város közepén található Duna-Sugovica kettős, illetve a Gemenc közelsége szinte tálcán kínálja egy ilyen szakácskönyv elkészítésének lehetőségét.

A kötetet az Axiál Kft. előszava indítja: tiszteljük a természetet, az értékeit, legyünk figyelmesek a jeleire! A könyv tartalmát illetően inkább a vadreceptekre koncentrálok, mintha a szerzője ráértett volna arra, hogy a bajai halfogyasztás az országos átlagnak sokszorosa, míg vadhúst egy szűk réteg kivételével kevesen, keveset fogyasztanak. A kínálatban a Gemenc összes vadja megtalálható a fácántól a vaddisznóig, így mindenki kedvére válogathat. Ami még a lapokat olvasva szembetűnő volt, hogy az

átlagos szakácskönyvektől eltérően itt túlsúlyban vannak a tartalmas, gazdag, sűrű, melegítő krémlevesek és az egész napra erőt és energiát adó reggelik. A receptek között pedig hangulatos erdei képek színesítik a kötetet.

Az Axiál Kft. dolgozóinak szánt ajándéka minden ünnepre megfelelő választás lehet, hiszen egy nagyon szépen összeállított, komoly, tartalmas munkát tarthat a kezében az Olvasó, mindjárt három kötetben. Az oldalak olvasása során minden korosztály, mindenféle ízléssel rendelkező ember megtalálja a maga számára legmegfelelőbb választást. A kötet első része hasznosan, kedvet csinálónan mutatja be a különböző recepteket, azok pontos elkészítését, hogy az ifjú generáció ne nyűgként élje meg a főzést, hanem ünnep lehessen számára. A nemzetközi kitekintéssel bíró második kötet jól mutatja be különböző országok eltérő receptjeit, étkezési szokásait,

olykor különleges, de már hazánkban is könnyedén elérhető hozzávalókból elkészíthető ételeit. A regionalitásra építő harmadik kötet elsősorban a vadhúsok szerelmeseinek, vagy azzal ismerkedőknek lehet hasznos választás.

Végül, de nyilván nem utolsósorban, dicséret illet mindenkit, akinek szerepe volt a sorozat elkészítésében. Fontos kiemelni azt is, hogy mennyire becsülendő, hogy egy hazai nagyvállalat hoz létre ilyen kiadványt, ilyen figyelmes, hasznos ajándékkal lepi meg dolgozóit. Mindezt úgy, hogy bár a cég profilja az agráriumhoz kapcsolódik, a gasztronómiához csupán érintőlegesen van köze. Aki teheti, arra biztatom, szerezz be ezeket a köteteket, kérje kölcsön ismerősétől, és legalább egy receptet készítsen el belőle, ahogyan magam is tenni fogom.

Jó olvasást, jó főzést, jó étvágyat mindenkinek! ■

A busójárás Mohácson

Sokác szokás az első magyarországi elem az UNESCO reprezentatív listáján

Ferkov Jakab

■ Mohács különböző anyanyelvű és kultúrájú nemzetiségeit, népcsoportjait a mindennapok közös gondolatai és örömei, valamint a többnyire azonos vallás lassanként összemosta, és mára egy igen színes, mindmáig eleven hagyományokat őrző, multikulturális atmoszférájú város lett belőle. Régi szokásaikat és népviseletüket az ott élők részben elhagyták, a hagyományok részben át is alakultak, és talán anyanyelvük maradt fenn a legtovább. Illetve van egy szokás, amely – bár sokat változott, de – mindmáig fennmaradt: ez a mohácsi sokácok farsangi alakoskodó hagyománya, a *busójárás*.

Különböző alakoskodó szokások valaha az egész világon ismertek voltak, ezek általában a földművelő társadalmakhoz kötődtek. Ezekkel a tél, a sötétség, a gonosz elűzését, illetve a fény, a tavasz jövetelét kívánták elősegíteni, és úgy hitték, hogy a termékenység befolyásolására is alkalmasak. Európában ismertek Spanyolországtól Svájcig szinte minden országban, de a legelterjedtebbek a Balkánon, illetve az egész pannon térségben voltak, különösen a szlávokhoz kötődött egy maszkos, álarcos változatuk. Ez az idők folyamán sokat változott – egyes elemei felcserélődtek, esetleg más elemekkel is bővíthettek, nem ritkán el is tűntek –, és az átalakulás során területenként, népenként vagy népcsoporton-

ként különböző formái alakultak ki. Néhány eleme azonban – ahol még él a szokás – szinte mindmáig megmaradt, és talán közösnek is tekinthető. Az egyik ilyen az átváltozást szimbolizáló *átöltözés*, a másik pedig a gonosz elűzésére szolgáló *zajkeltés*, amely többnyire kolompokkal történik. Az alakoskodók elnevezése is különböző: a macedón-bolgár *kutyerek*, az isztriai Kastav környékén a *zvončari*-k (kolompokosok), a szlovéniai Ptuj környéki *kurenik*, Kárpát-Ukrajnában és a volt Jugoszlávia szinte teljes területén, de különösen a horvátországi Tengermelléken, Dalmáciában, Likában és a Muraközben a *ded i baba* (nagyapó-nagyanyó), Zagorjében és a kaj-nyelvű horvát vidékeken a *Nap'hancik*, Dubrovnik környékén a tetőtől talpig szőrmebe öltöztetett, hosszú nyakú *turicák*.

Szláviában és a történelmi Baranya sokácok lakta területein, így Mohácson is egyaránt *busónak* hívják őket. A télűzésnek és a termékenység befolyásolásának ilyen jellegű

szokása – Magyarországon és a történelmi Baranyában – leginkább a horvát népcsoportba tartozó sokácokhoz kötődött. E népszokást a balkáni őshazájukból hozták magukkal még a 17. sz. végén, illetve a 18. sz. elején, de mivel mind az egyházi, mind pedig a világi hatóságok tiltották, lassanként elfelejtődött. Kivételt ez alól csak a mohácsiak jelentenek, náluk ugyanis, mint már említettem, mindmáig fennmaradt. Egy helyi hetilap, a *Mohács és Vidéke* 1883. februári számában a következőket írta a busójárásról:

„... Ezen emberi méltóságot és szemérmét sértő farsangi bohóckodás ma már nem olyan

Képek: i Kanizsai Dorottya Múzeum, Mohács

mérvű vagy legalább szelídebb alakot öltött, mint e század első felében, különösen az 50-es években, amikor emberélet is esett áldozatul a durva természet s a rontott erkölcsök következtében. Azon időben egyetlen tisztességes ember se merészt kimenni az utcára, kivált alkonyat felé, mert bizonyos lehetett arról, hogy ha fejét be nem verik, de ruháját minden kigondolható rondasággal bekenik. [...] Hogy a vadállati természet okozta szemtelen magaviseletnek vége szakadjon: úgy a városi, mint a megyei törvényhatóság igyekezett fölhasználni törvényadta hatalmát, de annak kis sikere lőn, mert az ezekre menő vadbőrbe öltözött, fából faragott állati fejekbe bújt vakmerő busó (így nevezik ezen álarcos alakot) furkósbotjával a szétosztatásokra kirendelt fegyveres katonákat is megszalasztotta, sőt az ötvenes években meg is sebesítette.”

A hagyományt itt is a sokácok honosították meg, ám idővel a mohácsi identitás meghatározó elemévé vált, függetlenül a nemzetiségi hovatarozástól. Míg máshol eltűnt, Mohácson – átvészelve a „tiltás” időszakát – egyre elfogadottabbá vált, bővült és színesedett, míg nem 2009-ben az UNESCO – Magyarországon elsőként – felvette Az Emberség Szellemi Kulturális Örökségének reprezentatív listájára, 2013-ban pedig bekerült a Hungarikumok közé is. Az elismeréssel együtt jár a világban való ismertsége is – melynek érdekében a város vezetése és lakossága is sokat tesz –, és ma már turisták tízezrei látogatnak ilyenkor Mohácsra: egész Európából, illetve más földrészekről is egyre többen jelennek meg.

A szokáshoz egy legenda is kötődik, mely szerint a mohácsi sokácok ősei az oszmán megszállás idején, a törökök elől a Duna túloldalán fekvő egykori mocsaras erdőbe menekültek. Sok-sok évvel később, miután jelet és útmutatást kaptak, beöltöztek ijesztő busónak, és egy ködös téli hajnalon, csónakokon átkelve a Dunán, kolompjaikat rázva, kerepelve és a busókürtökkel hangosan tülkölve megrohanták a török tábornokot. Az álmutató felriadt törökök meglátva a vad, furcsa alakokat azt hitték, hogy egyenesen maguk az ördögök támadtak rájuk, és mindent hátrahagyva elmenekültek Mohácsról. A monda történeti gyökerei azonban nem Mohácsról erednek, hanem sokkal korábbiak lehetnek. A város ugyanis 1687-ben szabadult fel a török uralom alól, míg a sokácok nagyobb számú betelepítése csak később, az 1690-es években kezdődött meg. A farsangi szokás és vele együtt a monda is minden bizonnyal még balkáni őshazájukból hozták magukkal, amely Mohácson tovább formálódott, és fokozatosan nyerte el a mai formáját.

A mohácsi busójárásról először egy egyházlátogatási jegyzőkönyvben tesznek említést

1783-ban, és mivel mind az egyházi, mind pedig a világi hatóságok pogány „bacchanáliának” tartották, a szokást tiltották, és egészen az 1920-as évekig az elszorítására törekedtek.

E farsangi szokás – a poklade – szűkebben véve farsang végén csütörtöktől húshagyó keddig tart, de tágabban jóval hosszabb, mivel a fölkészülést már a tél elején megkezdik, és ma már farsangkor szinte minden mohácsi fiatal beöltözik busónak.

Csütörtökön, azaz kiefarsangkor régen a sokác szülők gyermekeiket ünnepi népviseletbe öltöztetve küldték az utcára. A kisfiúk lánynak, míg a lányok fiúnak öltöztek. Álarcot azonban nem viseltek, hanem helyette fátyollal, harisnyával vagy más megfelelő ruhadarabbal takarták el az arcukat. Csoportokat alakítva járták a házakat, fából készült buzogányaikkal vagy csak egyszerű bottal megvergették a kaput, és bekiabáltak, hogy „poklada” (pokládá), amivel jelezték a böjt és a tavasz jövetelét. A kapuvergetés a hagyomány szerint a ház számára szerencsét jelentett, tehát kedvező fogadtatásra számíthattak. A háziak általában süteménnyel vagy más édességgel vendégelték meg őket. Előfordult az is, hogy nyársat vittek magukkal, és vendéglátóik arra fűzték föl a farsangi fánkot és más hasonló ajándékot. A gyerekek gyakran versikét is mondtak ilyenkor, amellyel áldást kívántak a házra és a benne lakókra. A csütörtök ma is a gyerekek farsangja. Ezen a napon a mohácsi iskolás fiúk öltöznek be kisbusónak vagy jankelének, és vidáman hajkurásszák az iskolás lányokat.

Vasárnap, a busójárási fő napján, a felnőttek öltöznek be busónak. A különböző csoportok egy része a Kóló téren gyülekezik, míg mások az ún. Sokác révben várják a Duna másik oldaláról csónakon átkelő busókat, majd velük együtt ők is a Kóló tere felé mennek. Miután itt összegyülekeztek, minden csoport egymás után haladva bevonul a város főterére, illetve némelyek betérnek egy-egy házba, ahol a háziak megvendégelik őket.

A város központjában szétosztatnak, és felle sétálva kolompolnak, kürtölnek, számos zajkeltő eszközzel „űzik a telet”, illetve termékenységvárászlás címén, kedvesen megsimo-

gatják, megölelgetik a lányokat és asszonyokat, a gyerekeknek pedig cukorkát adnak. Így „ijesztgetik” a nézőközönséget, miközben a főtéren felállított színpadon különböző néptáncscsoportok mutatják be táncaikat. Végezetül estefelé, a sötétedés beálltával hatalmas máglyát gyújtanak, és jókedvűen, gyakran a vendégekkel közösen, körülutancolják a tüzet.

A farsang utolsó napja a húshagyó kedd. Némely busócsoport ekkor is „házal”, de ezen a napon az öregek otthonát, az óvodákat és egyéb hasonló intézmények lakóit látogatják meg, míg a többiek a telet, illetve farsangot jelképező koporsót visznek végig az óváros utcáin, és a főtéren felállított máglyán, nagy zajongás, vidám ünneplés közben a város teljes lakosságának vidám közreműködésével besötétedéskor elégetik azt.

A felnőtt, ijesztő busók ruházata bocskorból vagy csizmából, fehér vászongatyából, kifordított bundából és faálarcból áll. Régebben a vászongatyát szalmával tömték ki, hogy a busó erősebbnek tűnjön. A bundát derékban kötéllal vagy lánccal fogják össze, és erre egy vagy több kolompot akasztanak. Továbbá lehet náluk kereplő, ami ugyancsak a zajkeltést szolgálja, fából készült buzogány, favella, díszes mosófa, vízfordófa (ún. obramenica), és egy-egy csoportnál előfordul a havasi kürtre emlékeztető hosszú fakürt is. A díszes vízfordófa és mosófa régen szerelmi ajándék volt, és ha egy-egy busó valamely ház tornácán hagyta a vízfordófát, azzal a hamarosan várható leánykérést jelezte a háziak felé. Gyakran hordoznak a busók teknőben busóbabát, vagy ún. „famatyit” is, amelyek a termékenységet szimbolizálják.

A busófelszerelés egyik legfontosabb kelléke

a faálarc. Ezt régen a busók maguk faragták, és nem voltak annyira ijesztőek, mint a maiak. A legkorábbiak talán arra utalnak, hogy még valóban hittek a mágikus cselekmények erejében, és csupán az átváltozást, elrejtőzést szolgálták. Ezek kidolgozottsága az egyszerűség és praktikum, azaz a hordhatóság felé hajlik, tehát igen könnyűek voltak. Az idegenforgalom és filmezés megjelenésével már eladásra készültek, s hogy ijesztőbbek legyenek, egyre több maszakra került szarv, és egyre nagyobbak lettek. Ekkor a maszkfaragás már egy-egy mester kezébe ment át, akik körül idővel iskolaműhelyek alakultak ki. A mai állapot talán a negyedik korszak kezdetének is tekinthető, és jellemzője, hogy a gyökerekhez visszanyúlva, de a mai elvárásoknak is megfelelő busómaszkok kerülnek ki a faragók kezéből. A megújulást erősíti az is, hogy a város az utóbbi években rangos szakemberekkel zsúrizteti a maszkokat, kiállítási lehetőséget biztosít készítőik számára, a legjobb munkákat pedig díjazza is.

A teljes „busótársadalmat”, amely nemcsak az ijesztő faálarcot hordozó busókból áll, hanem újra megjelentek az ún. „szép busók” is, több baráti vagy rokoni szálakkal összefűzött csoport alkotja. A szép busók tulajdonképpen sokác ünnepi népviseletbe öltözött szereplők, akik arcukat fátyollal takarják el. Korábban a különböző nemek ruhát cseréltek, tehát a nők férfinak, a férfiak nőknek öltöztek, de ma már inkább csak a lányok öltöznek be szép busónak, mégpedig arcukat fátyollal vagy szemüveggel eltakaró sokác lánynak. A vasárnapi „fő attrakción” a busók száma ma már meghaladja a másfél ezret is, többségüket az ijesztő busók, a többit pedig a szép busók, jankelék, kisbusók és egyéb karneváli alakoskodók teszik ki.

A *jankele* szerepe igen sajátos, és tudtommal csak Mohácson ismert. „Ruházata” rongyokból, szedett-vedett kacatokból áll, arcát valamilyen ruhadarabbal, leggyakrabban harisnyával takarja el, esetleg korommal, vagy más festékkel teszi magát felismerhetlenné. Vállán rongyokkal megtömött zsák vagy harisnya lóg. Korábban ezzel védte a busókat azoktól, akik valamely busó álarc mögé akartak tekinteni, illetve a gyermekek vidám ijesztgetésére szolgált. Ma kedvesen csapkodják meg a nézőközönséget, különösen a fiatal lányokat. Eredete nagy valószínűséggel a következő: a Jankele a János jiddis formája. Valamikor az 1800-as években élt Mohácson egy szegény, öreg zsidó rongykereskedő. Mint az ócskások általában, foltos ruhában, vállán zsákkal járta az utcákat, és ő vásárolta fel az öreg holmikat. A gyermekek mentek utána, és mivel talán kissé bolond is volt, így csúfolták: „Eins-zwo, eins-zwo Jankele!” Egy idő után már

megurva a bosszantást, a vállán lévő zsákkal igyekezett elkergetni a gyerekeket, és egy régi zsidó átokkal válaszolt: „*Schneidere kri!*” A „kri” azt a megszaggatást jelentette a gyász jeleként, amelyet a zsidók haláleset idején a ruhájukon végeztek. Az átok jelentése tehát: „vágj magadnak krit”, azaz haljon meg valaki a családotban! A gyerekek persze nem értették, és nem jegyezték meg a teljes szöveget, csupán azt kiabálták vissza: „*Eins-zwo, eins-zwo Jankele kri!*”

A busócsoportok érintettsége is többszintű. Vannak, akik egyben zenészek, táncosok vagy maszkfaragók, és alkalmilag rituális kapcsolatba kerülnek más csoportokkal. Együtt és demokratikusan alakítják évente rítusait, és mindez hagyományörző, mégis dinamikusan mozgó, változó, azt újratermelő, gazdagító folyamat. A csoportok delegált vezetőjükön keresztül egyeztetnek a város vezetőivel és a szervezőkkel. Megegyeznek a valamennyi csoportot érintő eseményekről, tudnivalókról, megbeszélnek és egyeztetik az egyes csoportok terveit, igyekeznek alkalmazkodni egymáshoz és a látogatók elvárásaihoz, ugyanakkor folyamatosan kontrollálják, hogy ezek az elvárások nem befolyásolják-e károsan a hagyományt. Ugyanakkor önmagukat is ellenőrzik, hiszen a csoportok egymás közti rivalizálása folyamatos készletet is jelent a megújulásra, színes és igényes megjelenésre. Az utóbbi években az egyik csoport felelevenített egy olyan cselekményt, amely korábban már ismert volt, de egy idő után feledésbe merült: vasárnap délután, de még a máglya meggyújtása előtt, egy koporsót – amely ugyancsak a telet, illetve a farsangot jelképezi – a Dunába eresztenek.

A busójárásnak egyben egy feszültségvezető funkciója is van, és olyan viselkedési formákat is felfedezhetünk a szokásban, amelyek a hétköznapiakban nem tapasztalhatók. Ugyanis a mulatozás olykor fékevesztetté válik, erotikus szimbólumok és szövegek is helyet kapnak benne, illetve az utóbbi időben ismét jelen voltak/vannak a közvéleményt kiemeltebben foglalkoztató témák paródiái vagy karikatúrái is. Így például a keddi temetéskor a koporsón ilyen feliratok voltak olvashatók, mint például a tiszai ciánszenyezésre utaló: „*Temetjük a telet, havat, siratjuk a Tisza-halat!*”; vagy a korábbi Gyurcsány-korszakra utalva: „*Táncolj pléboj, az ország tiszta téboj!*” [sic!], „*Lendületben az ország, jobban élünk, mint öt év múlva!*”.

Az egyes csoportok a közösségen belül is rendelkeznek sajátos szokáshagyománnyal, ami a külső szemlélő számára teljesen láthatatlan marad. Ilyenek a csoport összetétele, hierarchiája, a motivációik, térhasználati szokásaik, a felkészülés hossza és módja, a kiegészítő tárgyi kellékek és még sorolhatnánk. Egy-

egy csoport létszáma általában 10-70 között mozog, de mindegyiknek más-más a neve. Van *Ágyús-*, *Nagy durranás-*, *Ördögkeres-*, *Botos-*, *Kürtös-*, *Bödönhajós-*, *Kecskeszarvas-*, *Dunai átkelés-*, *Törökverők-*, *Mladi Momci* (*Fiatall Legények*), *Busulók-*, *Boros-kólós-*, *Marosa-*, *Vidák-*, *Busó Klub*, *Buba Mara-csoport* és a *Sokác olvasókör* két csoportja, továbbá számos újabb is. Egyes csoportok kohéziója jóval túlmutat a farsangon: segítik egymást építkezésen, közösen vágnak disznót, közös szüreteket tartanak, vagy más rendezvényen (pl. Vince-napi borszentelés, Babfesztivál, dunai mosás) is egy közösséget alkotnak, vagyis egész évben szorosabb köztük a kapcsolat az átlagosnál. A gyökerek vagy összekötő szálak lehetnek családi, rokoni, baráti, szomszédsági jellegűek vagy egyéb közös tevékenységhez kötődőek is.

A nemek arányát tekintve a férfiak vannak többségben, és ha ijesztő busónak öltözik be egy lány, akkor elvárják tőle, hogy úgy is viselkedjen, mint egy férfi, és ne fedje fel kilétét. A busójárás hagyománya apáról (ma meg már anyáról) fiúra és lányra öröklődik, és a busók viselkedését egy saját maguk által elfogadott, de íratlan *busókódex* szabályozza, amelynek betartására az UNESCO általi elismertség óta még jobban ügyelnek. A busójárás mára már beépült minden mohácsi ember életébe, identitástudatába, a gyerekek valóban belenevelődnek a szokásba. Alig várják, hogy felnőjenek, és ők is beöltözhessenek busónak, az ilyenkor elvárható viselkedési normákat pedig néhány éve már az iskolákban is tanítják.

Összegzésképpen elmondható, hogy a mohácsi sokácok egykori farsangi alakoskodó szokása számos tiltás és retorzió ellenére is olyannyira fennmaradt, hogy ma már az egész város saját kulturális örökségének tartja, és rendkívül büszkén őrzi, ápolja. A busójárás összes eseménye és lebonyolításának módja szép példája a társadalmi párbeszédnek, ahol az egész közösség – a városvezetéstől a busócsoportokon át a „civil lakosságig” – mintaszerűen gyakorolja a hagyományt. Viszonyulása a busójáráshoz példaértékű, s egyben a szellemi kulturális örökség mintája lett, hiszen működése nyomán és e tudatosság hatására a környező közösségek, határon túli és hazai települések is sorra megújítják a már elfeledett szokást, illetve Magyarországon példaértékűnek bizonyult „Az Emberiség Szellemi Kulturális Öröksége” cím megnyeréséhez. (A szerző történész-néprajzkutató, a mohácsi Kanizsai Dorottya Múzeum nyugalmazott igazgatója, az írás a Bajai Honpolgár-estek keretében 2022. február 18-án elhangzott előadás szerkesztett változata – a szerk.) ■

A 2022. évi mohácsi busójárás képei

Képek: Ferkov Jakab (További képek honlapunkon www.bajaihonpolgar.hu)